

Özel Rapor

KARDEŞLİK ve GÜVENLİK ÜZERİNDEN PAKİSTAN'I OKUMAK: Afgan Mültecilerin Pakistan'a Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Etkileri

Doç. Dr. Çağla Gül Yesevi

Kasım 2019

www.21yyte.org

İÇİNDEKİLER

- 4 Pakistan’da Siyasal Yapı
- 7 Pakistan’da Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Durum
- 9 Pakistan İslam Cumhuriyeti: Sosyal Yaşamda Dinin Etkisi
- 10 Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Mülteciler Konusu
- 11 Tarihsel Bakış: Afgan Mültecilerin Pakistan’a Yerleşmeleri
- 11 Günümüzde Pakistan’da Afgan Mülteciler ve Gönüllü Geri Dönüş
- 15 Pakistan’daki Afgan Mültecilerin Sorunları
- 17 Pakistan’a Mülteci Akını ve Demografik Değişim
- 18 Pakistan’daki Afgan Mültecilerin Siyasal Yapıya Etkileri
- 18 Dostluk-Kardeşlik Meselesi: Kim bu Peştunlar?
- 20 Pakistan’da Afgan Mülteciler: Farklı Görüşler
- 22 Pakistan’daki Afgan Mülteciler ve Devlet-Karşıtı Örgütlenmeler
- 24 Pakistan’da Güç Odakları
- 25 Afgan Mültecilerin Pakistan’a Ekonomik Etkisi
- 28 Sonuç

KÜNYE

KASIM 2019

HAZIRLAYANLAR

Doç. Dr. Çağla Gül Yesevi

GRAFİK TASARIM

NURULLAH ARI

KARDEŞLİK ve GÜVENLİK ÜZERİNDEN PAKİSTAN'I OKUMAK: Afgan Mültecilerin Pakistan'a Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Etkileri

Doç. Dr. Çağla Gül Yesevi*

Pakistan; 4 eyaletten oluşan federal bir yapıya sahiptir. Ülkedeki dört eyalet, Pencap, Sind, Belucistan ve eski adı Kuzeybatı Sınır Vilayeti olan Hayber Pahtunhva'dır (HP)¹. Afganistan sınırında bulunan "Kabileler Bölgesi" olarak adlandırılan tam adı Federal Yönetilen Kabile Bölgesi olan (FYKB)², 2018 Haziran'da alınan kararla HP bölgesi içine alınmıştır. İslamabad Başkent Bölgesi yanında, iki tane idari bölge bulunmaktadır; bunlar, Azad Keşmir ve Gilgit-Baltistan'dır (World Factbook, 2018; T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2017).

PAKİSTAN: Temel Coğrafi ve Sosyal Veriler	
Yüzölçümü	796,095km ²
Nüfusu	Yaklaşık 208 milyon (2018 tahmini)
Etnik Gruplar	% 44,7 Pencabi, %15,4 Pestun (Pathan) %14,1 Sindi %8,4 Sariaki, %7,6 Muhacirler %3,6 Beluciler %6,3 Diğerleri
Konuşulan Diller	Urdu (resmi), İngilizce
En Çok Konuşulan Diller	%48 Pencabi, %12 Sindi, %10 Saraiki, %10 Peştu
Dini Yapı	%96,4 Müslüman; %85-90 Sünni, %10-15 Şii

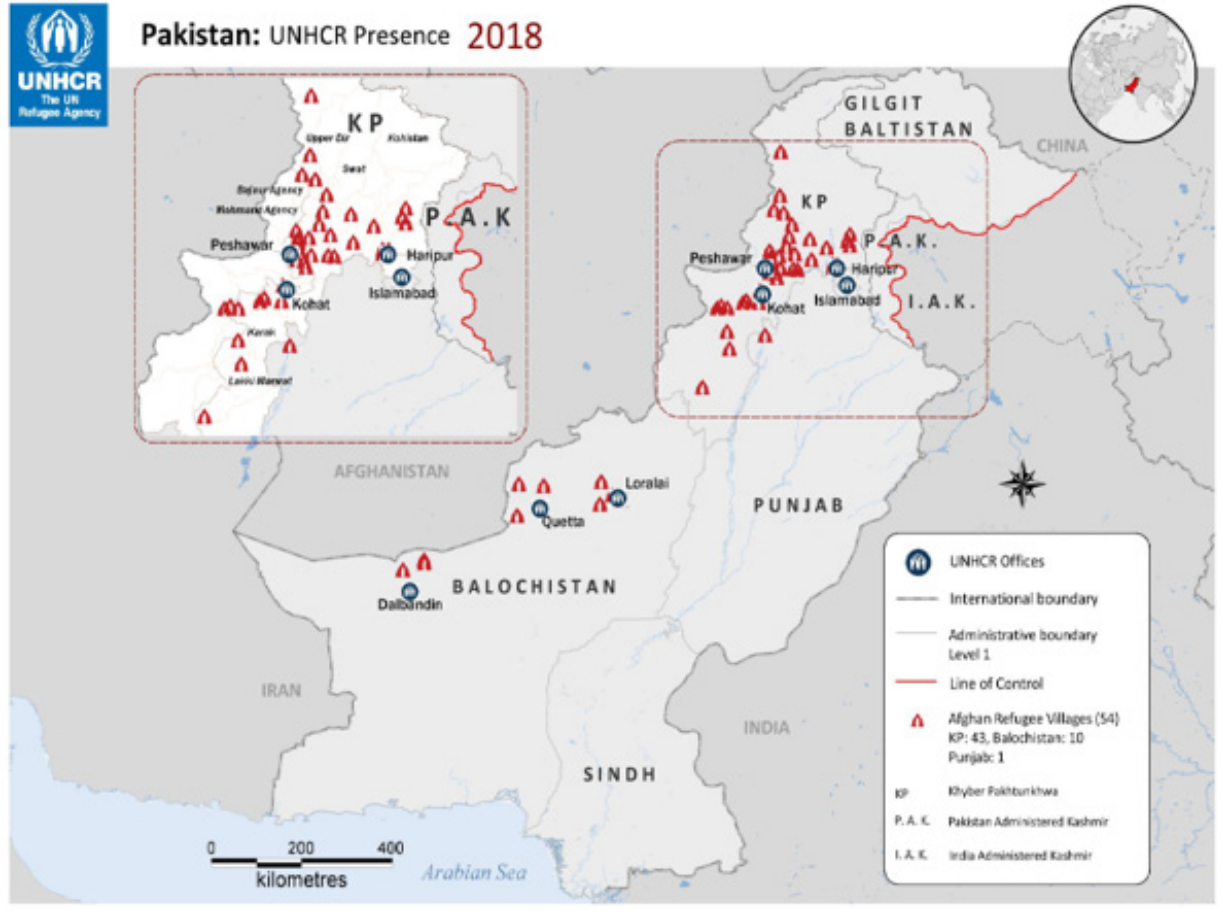
Kaynak: World Factbook, 2018

*Doç. Dr. Çağla Gül Yesevi, İstanbul Kültür Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Öğretim Üyesidir. c.yesevi@iku.edu.tr

¹HP: Hayber Pahtunhva; KB: Khyber-Pakhtunkhwa

²FYKB: Federal Yönetilen Kabileler Bölgesi; FATA: Federally Administered Tribal Areas

Pakistan: UNHCR Presence 2018

Pakistan'da Siyasal Yapı

Pakistan'da 333 siyasal parti bulunmaktadır; bunlardan 24 tanesi meclise girebilmektedir. Pakistan'da 6 siyasal parti, mecliste on ve üzerinde parlamenterle temsil edilme hakkını elde etmektedir (ARC, 2018). Pakistan'da, 342 üyeli bir Ulusal Meclis ile 104 üyeli bir Senato bulunmaktadır; her eyaletin yerel seçimlerle göreve gelen milletvekillerinden oluşan eyalet meclisleri bulunmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2017). Pakistan meclisindeki 342 milletvekilinden 272 tanesi doğrudan seçimle gelirken, kadınlara ve azınlıklara 70 koltuk ayrılmıştır. Pakistan'daki en etkili partiler, kabile ve aile bağlantılıdır; bunlar Pakistan'ı uzun yıllar dönüşümlü olarak yöneten İslami Birlik Partisi (Navaz Şerif) ve Pakistan Halk Partisidir (Butto ailesi, Zرداری). Son seçimleri, İmran Han liderliğindeki Pakistan Tehrik-i İnsaf partisi kazanmıştır (ARC, 2018).

ABD'nin Değişen Afganistan Siyaseti ve ABD-Pakistan İlişkilerine Etkisi

Pakistan'ın karşılaştığı en önemli sorunlardan biri, ABD'nin Afganistan politikalarının ülkenin kaderini etkilemesidir. ABD, güvenlikle ilgili konularda Pakistan'a yaptığı yardımları kesmiştir. Pakistan'ın eski dışişleri bakanı ve şu anda meclis üyesi olan Hina Rabbani Khar'a göre, Afganistan'da gerçekleşen her olayda, Pakistan'ın suçlanması, ABD'nin çıkarıdır.

Pakistan'daki mülteci köyleri, 1980'ler boyunca mücahitler denilen Afgan silahlı direniş gruplarının üssü haline gelmiştir. ABD ve çeşitli İslam ülkeleri, mücahitlere büyük miktarlarda askeri ve mali destek vermiştir. 1982-1991 arasında ABD, 2 milyon dolardan fazla yardımda bulunmuştur. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) Uluslararası Koruma Müdürü, 1984'te mülteci köylerindeki silahlanmayı durdurmak için köylere yardım yapılmasını önlemeye çalışmıştır. Sınra yakın bölgelerdeki kampların silahsızlandırılması gündeme gelmiş ancak mücahitlerin bölgedeki faaliyetleri sürmüştür. Bu dönemde yapılan yardımların askeri amaçlarla kullanıldığı görülmüştür. Mülteci köylerinde ağır ateşli silahlar ve uçaksavarlar bulunmaktaydı. 1984 yılında, Sovyet ve Afgan güçleri, Pakistan'a sınır ötesi operasyonlar düzenlemişler ve mülteciler bu saldırılarda hayatlarını kaybetmişlerdir (BMMYK, 2001).

Pakistan'ın iç ve dış politikası, iç karışıklıklardan, etnik ve dini sorunlardan, Afganistan'a Sovyet müdahalesinden, yaşanan savaşlardan ve 11 Eylül olayı ardından ABD müdahalesinden etkilenmiştir. Afganistan, Sovyetler Birliği tarafından işgal edildikten sonra, bu müdahaleye ve ardından kurulan hükümetlere karşı çıkan mücahitler, ABD, Suudi Arabistan ve Pakistan tarafından desteklenmişlerdir. Mücahitler, Pakistan'a sığınma olanağı bulmuşlar; Pakistan hükümetinin ve ordusunun desteğini almışlardır. Afganistan'da etkili olan Taliban, ismini 1994 yılında duyurmuş; 1996-2001 yılları arasında Afganistan'da hükümet kurmuştur. Bu hükümeti ilk tanıyan Pakistan olmuştur. Taliban, Peştun kökenli ve Pakistan'da dini eğitim görmüş öğrenciler ve mücahitlerin oluşturduğu bir örgütlenmedir. 11 Eylül saldırılarının hemen ertesinde Pakistan'ın ABD'nin teröre karşı savaşına destek vermesi istenmiştir; Pakistan, bu talebe olumlu yanıt vermiştir. Bu durum, Pakistan'ın önce desteklediği grupların, 11 Eylül'den sonra karşısına geçmesi sonucunu doğurmuştur; halkta ve kurumlarda ikilem yaşanmış, ABD karşıtlığı görülmüştür.

Barack Obama döneminde, Afganistan ve Pakistan politikasını birleştirilmiş ve AfPak olarak ilan edilmiştir. Bu politikaya göre, Afganistan ve Pakistan askeri ve siyasal açıdan birbirlerinden ayırt edilemez tek bir bölge olarak nitelendirilmiştir; teröre karşı savaşta ortak bir politika uygulanması uygun görülmüştür. Barack Obama, 2 Aralık 2009'da yaptığı konuşmasında, Afganistan'da başarının sağlanmasında,

Pakistan’la işbirliğinin çok önemli olduğunu belirtmiştir. Afganistan’daki kanserin tüm ülkeye yayılmasını engellemeye çalıştıklarını, aynı kanserin Pakistan’ın sınır bölgesinde de görüldüğünü, bu nedenle sınırın iki yanında da çalışacaklarını anlatmıştır. Obama’nın ortaya attığı AfPak siyaseti çok eleştirilmiş, 2010 yılında bundan vazgeçildiği yönünde görüşler ortaya çıkmıştır.

Donald Trump, AfPak politikasına Hindistan’ı da eklemiş ve AfPakIndia politikasını geliştirmiştir. Pakistan’ın teröristlere sığınma alanı haline geldiğini ve Pakistan’a yapılan yardımları keseceğini belirtmiştir. Hindistan’ın, Afganistan konusunda daha iyi bir ortak olacağını ve kendileriyle önemli ticari ilişkileri olduğunu ifade etmiştir. ABD’nin ulus inşası süreci içinde yer almayacağını açıklamıştır. 21 Ağustos 2017’de yaptığı konuşmasında, “Pakistan’ın terör örgütleri için güvenli bölge olmasına daha fazla sessiz kalmayacağız; Taliban ve diğer terör örgütleri, bölge ve ötesi için önemli tehdittir” demiştir. Trump, Kasım 2018’de, “Pakistan’a artık milyarlarca dolar ödeme yapmayacağız çünkü paramızı alıp bizim için hiçbir şey yapmıyorlar” demiş ve Pakistan’a yapılan maddi yardımları gereksiz görmüştür. Ayrıca CIA’in Usame Bin Ladin’i Pakistan’da yakaladığını hatırlatmış; bu konudaki düşüncelerinin yersiz olmadığını iddia etmiştir. Bu bağlamda, Trump, Pakistan’a yapılan maddi yardımı kesmiştir. Pakistan’daki örgütlerin, ABD güçlerine saldırılarda bulunduğunu belirtmiştir.

Pakistan Başbakanı İmran Han, Trump’ın iddialarına karşı, Pakistan’ın ABD yanında terörle mücadelesi kapsamında, Pakistan’da 75 bin kişinin öldüğünü ve 123 milyar dolarlık kayıpları olduğunu belirtmiştir. ABD’nin yardımının ise sadece 20 milyar dolar olduğunu eklemiştir. Han, ABD’nin Afganistan’daki teröre karşı savaşında, 140 bin kişilik NATO birliği, 250 bin kişilik Afgan birliğine ve 1 trilyon dolarlık harcamaya rağmen başarısız olduğunu ve Pakistan’ın günah keçisi ilan etmek yerine Taliban’ın bugün neden çok daha güçlü olduğuna dair ciddi bir değerlendirme yapması gerektiğini söylemiştir (Hürriyet, 19.11.2018). Trump, Pakistan’ın teröre desteği yönündeki sert açıklamalardan tam bir ay sonra, Pakistan Başbakanı Han’a mektup göndermiş ve Afganistan savaşı ile ilgili Pakistan’ın desteğini talep etmiştir (CNN, 03.12.2018). ABD’nin desteğini de alan Afganistan-Hindistan yakınlaşması, Pakistan için kuruluşundan beri sorunlu olan Hindistan-Pakistan ilişkilerinin daha da gerilmesine neden olmaktadır.

İktidara Ağustos 2018’de gelen İmran Han, Pakistan’ın çoklu krizlerle uğraşmak zorunda kaldığını ancak şu anda en önemli sorunlarının ekonomi olduğunu belirtmektedir. Sovyetler Birliği’nin Afganistan’a müdahalesinden beri, özellikle ABD ile başka ülke ve kuruluşlardan yardım alan Pakistan’ın, borçlu kaldığını belirtmiştir. “Pakistan, başkalarının savaşında artık savaşmayacaktır” diyerek politika değişikliğini açıklamıştır. Ülkedeki mafya etkinliğinin kendi iktidarları döneminde çözüldüğünü de eklemiştir (TRTWorld, 07.01.2019).

Pakistan, ABD ile gerilen ilişkilerinin de etkisiyle yeni ortaklar aramaktadır; yaşanan ekonomik sorunlarını çözmeye çalışmaktadır. İnsan hakları ihlallerine rağmen, ekonomik olarak Çin’le bir ortaklık geliştirmektedir ve bu işbirliğine büyük önem vermektedir (TRTWorld, 07.01.2019). İmran Han, Çin’in Pakistan’a yönelik yatırımlarını, Çin tarafından sağlanan kredilerin ve yatırımlarının şartlarının daha şeffaf olması gerektiğini belirtmektedir. ABD’nin Pakistan’ı kullanmaya çalışan ve egemenliğini insansız hava araçlarıyla ihlal etmekten çekinmeyen politikalarını eleştirmiştir. İran’la ilişkilerin geliştirilmesini isterken, Suudi Arabistan’ın her zaman Pakistan’dan yana tavır aldığını da ifade etmiştir (AA, 07.08.2018)

Kabil’de meydana gelen olaylar nedeniyle Pakistan hükümeti suçlanmaktadır. Bu olaylardan biri de Burhaneddin Rabbani’nin öldürülmesidir. Afgan yetkililer, bu suikastın Pakistan’da planlandığını ve Pakistanlı bir intihar bombacısı tarafından gerçekleştirildiğini belirtmişlerdir. Dönemin Dışişleri Bakanı Hina Rabbani Khar, Pakistan’daki Afgan mültecilerin, Afganistan Devlet Başkanı Burhaneddin Rabbani’nin ölümünden ve pek çok başka sorundan sorumlu olduklarını belirtmiştir. Khar, “Afgan mültecilerin sınırı geçip Kabil’e girmesinden, bir misafir evinde kalıp Prof. Rabbani’ye saldırmalarından” mesul olmadıklarını belirtmiştir. Pakistan’ın, Afganistan’da yaşanan sorunlar ve cezai suçlardan sorumlu olmadığını anlatmıştır. Pakistan’daki Afgan mültecilerin pek çok sorun yarattıklarını yinelemiştir. Pakistan’ın, Afganistan ve diğer ülkelerin günah keçisi olmadığını, “biz, problemin değil çözümün parçasıyız” diyerek hatırlatmıştır. Khar, bölgede barış ve istikrarı sağlamak ve birlikte aşırıcılık ve terörizmle savaşmak için Afganistan’la iyi ilişkiler geliştirmek istediklerini, belirtmiştir (The Hindu, 2011)

Pakistan’da Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Durum

2016 yılına ait Transparency International’ın Pakistan raporuna göre, Pakistan devleti, iş, sağlık, eğitim gibi temel ihtiyaçları bile sağlamakta zorlanan bir ülkedir. Pakistan’da, %6 oranında işsizlik görülmektedir. Pakistan’ın ekonomik sorunları sürmektedir. Bunun yanında işgücünün %80’i gayri resmi işlerde çalışmaktadır. Pakistan’da nüfusun binde 2’lik kısmı, ülke varlığının %40’ına sahiptir. Düşük büyüme oranı ve düşük hayat standartları, görülmektedir. Hükümet ve sivil toplum arasındaki çatışma, ihracata uygun olmayan ortam, bu konuda gelişimin olmamasının ana nedenleridir. Ülkedeki yardım kuruluşları sorunları çözmek için faaliyette bulunmaktadırlar. Bertelsmann Stiftung’un hazırladığı rapora göre, ülke nüfusunun %36,9’u yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (ARC, 2018). 2016 Haziran’ında, Planlama ve Kalkınma Bakanlığı tarafından yayınlanan raporda, 2004 yılında Pakistan’da yoksulluk sınırının altında yaşayanlar ülke nüfusunun %59’unu oluşturmuştur. Bu oran 2015 yılında %39’a düşmüştür. Fakirlik büyük oranda şehirlerde değil taşrada görülmektedir (Tanwar, 2018).

Siyasal istikrarsızlık, elektrik kesintileri, güvenlikle ilgili sorunlar ve yatırımcı dostu olmayan ekonomik koşullar ülkeye yapılan yatırımları azaltmaktadır. Pakistan-Çin Ekonomik Koridoru, ülke için önem taşımaktadır. Pakistan'ın bu projeye aktaracağı maddi kaynak, IMF tarafından şüpheyle karşılanmaktadır. Planlanan bu ekonomik koridorun 60 milyar dolarlık enerji ve altyapı projelerini kapsadığı belirtilmektedir. Ülkede kişi başına düşen milli gelir 5.400 dolardır. Pakistan tekstil ürünleri ihraç etmektedir (World Factbook, 2018).

2017 yılında yayımlanan International Rescue Committee'nin Pakistan için Strateji Faaliyet Planında, Pakistan'ın sosyal kalkınma konusunda ilerlemesinin yetersiz olduğu belirtilmiştir. Pakistan'da, insani yardıma gereksinimi olan yaklaşık 3,2 milyon insan yaşadığı tahmin edilmektedir. Pakistan'ın en önemli sorunlarından biri eğitimidir. Pakistan'da çocukların büyük çoğunluğu temel eğitimden yoksundur; okuyup yazamamakta ve basit matematik işlemlerini yapamamaktadırlar. Kadınlar ve kızların sağlık ihtiyaçları yeterince karşılanamamaktadır. BM Ekonomik Siyasal ve Kültürel Haklar Komitesi, 2017 raporuna göre, halkın %30'u açlık çekmekte ve çocuk ölümlerinin %35'i yetersiz beslenmeden kaynaklanmaktadır. BM Kalkınma Programı, 2016 yılı İnsani Gelişmişlik Raporuna göre Pakistan'ı 188 ülke arasında 147. sıraya koymuştur (ARC, 2018).

HP ve FYKB'de 300 bin kişi yer değiştirmek zorunda kalmıştır. 1,4 milyon kayıtlı mülteci yanında bir milyon kayıt dışı Afganın Pakistan'da yaşadığı tahmin edilmektedir. Yardım kuruluşları, ihtiyaç sahiplerine belirtilen bölgelerde hizmet götürmeye çalışmaktadırlar. Ancak hükümet bu örgütlerin faaliyetlerine izin vermemektedir. Silahlı gruplar, sivil toplum kuruluşlarına da saldırmaktadırlar (ARC,2018). Üzerinde durulması gereken diğer önemli konu ise uluslararası hükümet dışı örgütlenmelerle ilgili diğer eleştirilerdir. Pakistan eski İstihbarat Şefi Hamit Gül'ün belirttiği gibi ülkede mültecilere ve Pakistan halkına yardım amaçlı çalışan dış destekli yardım kuruluşları, yabancı istihbarat örgütlerinin uzantıları gibi çalışmaktadırlar ve emperyalist güçlerin aracıdırlar (TRT, 30.07.2006). İyi niyetli ve yardım amacı taşıyan pek çok faaliyet başka ülkelerin stratejik emellerine hizmet etmektedir.

UNICEF'in 2017 yılının ilk yarısını değerlendirdiği raporuna göre de Pakistan'da yarısı çocuk olmak üzere 3,2 milyon kişi insani yardıma ihtiyaç duymaktadır. Yer değiştirme ve ailelerin geri dönüşünün yaşandığı HP, FYKB ve su sıkıntısı çekilen Sind bölgesi en önemli sorun bölgeleridir. Dünya Gıda Programı'nın Ocak 2018'de yayımlanan Gıda Güvenliği Bülteni'nde Pakistan'da 2017 yılında nüfusun %18'i yetersiz beslenmektedir (ARC,2018).

Pakistan İslam Cumhuriyeti: Sosyal Yaşamda Dinin Etkisi

Pakistan ismi Hint kıtasındaki Müslüman toplulukların ve eyaletlerin baş harflerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Pakistan'ın kurucusu Muhammed Ali Cinnah'tır. 1940 yılında "İki Millet Teorisi"ni tanımlamış ve Hindular ve Müslümanlar için iki ayrı devlet kurulmasının gerekliliğini vurgulamıştır; bu fikir 1947 yılında hayat bulmuştur (Çevik, 2013, s.15). Cinnah, Pakistan'ın kurulması sırasında birleştirici bir unsur olarak İslami ideolojiden yararlanmıştır. Cinnah'ın demokratik ve laik bir devletin oluşumunda yana olduğu değerlendirilmesi yapılmaktadır. Muhammed Ali Cinnah, Pakistan devletinin kurulmasından kısa bir süre sonra ölmüştür; bu durum Pakistan'da İslami devlet yapısının güçlenmesine neden olmuştur. 1971 yılında iktidarı devralan Başbakan Zülfikar Ali Butto da Pakistan'ın geleceğini İslam dünyasında görmüş ve Müslüman ülkeler arasındaki işbirliğini geliştirmeyi arzu etmiştir. Pakistan Halk Partisi (PHP) sosyalizmle dini bağdaştırabilmek için "İslam sosyalizmi" politikası uygulamıştır. İran, Suudi Arabistan ve Libya ile ilişkiler geliştirilmiştir. İran, Libya ve Körfez emirlikleri, 1974'ten itibaren, Pakistan'a büyük oranda mali yardımda bulunmuşlardır. Zülfikâr Ali Butto, 1973 Anayasası'na bir madde koydurarak, 1962 Anayasası ile kaldırılan devletin resmi adındaki "İslam" kelimesini tekrar ekletmiştir. Benzer şekilde, 1977'de Butto'yu askeri bir darbeyle devirerek iktidara gelen Ziya-ül Hak da siyasi destekten yoksun rejimini meşrulaştırmak için İslam'ı kullanmıştır (Çolakoğlu, 2007).

Pakistan, 1973 Anayasası'nda İslami bir Cumhuriyet olarak ilan edilmiştir. Buna göre yasalar, Şeriatla uyumlu olmak zorundadır. Ahmedilerin kendilerini Müslüman olarak tanımlamaları yasaktır. Pakistan Başbakanı ve devlet başkanı Müslüman olmak zorundadır. 11 Eylül sonrası Pakistan'da kimlik konusunda ciddi sorunlar yaşamaktadır. İslami örgütlenmeler örneğin, Tehrik-i Taliban Pakistan ve dini partiler İslami uygulamaların yorumlaması konusunda çok sert kurallar getirmektedirler. Belucistan ve Sind bölgelerinde ise sol görüşler baskındır ve buna göre kimlik tanımlamaları yapılmaktadır. Mezhepsel ve dini ayrımları engellemek için Pakistan devleti dini kimliği öne çıkarmaya çalışmaktadır. Pakistan milli kimliğinin güçlendirilmesi ana mesele halini almıştır. Yapılan anketlere göre, Pencap ve HP'de Pakistanlılık kimliğinin, Sind ve Belucistan'a göre daha baskın olduğu görülmektedir. Yasaların İslami esaslara göre yapılması belirtilmişse de bu özellikle dine küfretme ve Hudud Yasası için geçerlidir. Bu yasa, 1979 yılında Pakistan'ın İslamizasyonunda büyük rol oynayan Ziya-ül Hak tarafından yürürlüğe sokulmuştur. Diğer konularda Britanya modeli ve geleneksel uygulamalar takip edilmektedir (BTI, 2018, s. 6-7).

Pakistan'da Sünni Müslümanlar Barelvi ve Deobendi olarak ayrılmaktadırlar. Deobendilik, Nakşibendilik ile ilgili bir yaklaşımdır. Pakistan'da Taliban bu akıma yakındır. Barelvilik, ise sûfizme dayandırılmaktadır. Deobendilerin, Vahhabi akımlarla

yakın olduğu ve buna yakın gruplarla işbirliğine gidebileceğı belirtilmektedir. Barelvi pirlar ve vakıflar, sosyal hizmetler sunma konusunda başarılı görölmektedirler (Çevik, 2013, s.87) Özellikle İslamlaşma politikaları ile Hristiyanlar, Hindular, Şiiler ve Ahmediler tehdit altındadırlar.

Pakistan'da güvenlik güçleri, çoğı zaman dini azınlıkları saldırılardan koruyamamaktadırlar. Antiterör Yasasına göre, hükümet antiterör mahkemeleri kurmuştur; bu mahkemelerde terör faaliyetleri, dini nefreti teşvik eden konuşma suçları, devlete karşı işlenen suçlara bakılmaktadır. Diğer mahkemelerde tutuklular, 7 iş günü içinde mahkemeye çıkarılırken, bu mahkemelerde süre uzamaktadır. Ayrıca terör suçları ile ilgili askeri mahkemelerde yetkilidir, bu mahkemeler kamuya açık değildir (US Department of State, 2018, s.11,16)

Pakistan, 1980'lerde Şii İran ve Sünni Suudi Arabistan arasında mezhepsel güç mücadelesinin merkezi olmuştur. Sovyetlere karşı Afganistan'daki mücahitleri desteklemek için dini eğitim veren medreseler gibi kurumları finanse etmişlerdir. Karaçi, mezhepsel çatışmadan en fazla zarar gören şehirdir; 2013 Eylül-2014 Eylül arasındaki bir yıllık dönemde 750 mezhep temelli ölüm gerçekleşmiştir. 2012-2015 arasında Pakistan'da dini azınlıklara karşı 543 şiddet eylemi görölmüştür. Bunlardan en az 288 tanesi Şiilere karşı gerçekleşmiştir (Borthakur, 2017, s.498-499).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Mülteciler Konusu

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) vermiş olduğı rakamlara göre, 2018 yılı sonu itibariyle dünyada mülteci, sığınmacı ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler göz önüne alındığında, zorla yer değiştirmek zorunda kalan toplam 68,5 milyon kişi bulunmaktadır. Bu rakamın 40 milyonu ülke içinde yerinden edilmiş kişilerdir. 25,4 milyonu mültecilerdir; bunların 19,9 milyonu BMMYK sorumluluğundadır, 5,4 milyonu ise UNRWA sorumluluğunda olan Filistinli mültecilerdir. 3,1 milyon kişi ise (asylum seeker) sığınma talebinde bulunmaktadır. Dünyadaki mültecilerin %57'si üç kaynak ülkeden gelmektedir; bu ülkeler 6,3 milyonla Suriye, 2,6 milyonla Afganistan ve 2,4 milyonla Sudan'dır. En fazla mülteci kabul eden ülke sıralamasında Türkiye kayıtlı 3,5 milyon mülteci ile başı çekmektedir; onu, 1,4 milyon mülteci nüfusu ile Pakistan ve Uganda takip etmektedir. İran, yaklaşık 980 bin ve Lübnan ise bir milyon mülteciye ev sahipliğı yapmaktadır. (UNHCR, 2019a).

Mülteciler, Pakistan'a ilk geldiklerinde, BMMYK'nın ülkede ofisi bulunmamaktaydı. 1979 Nisan ayında, Pakistan, BMMYK'dan yardım istemiştir. 1979 Ekim ayında, BMMYK, İslamabad'da ofis açmıştır; mültecilere 15 milyon dolarlık kaynak ayırmıştır. 1990 Aralık ayında, BMMYK'nın tahminlerine göre, 3,3 milyon mülteci Pakistan'da bulunmaktaydı; İran'da ise 3 milyon Afgan mülteci vardı. Pakistan'daki Afgan mülteciler çoğunlukla Peştunlardı ve BMMYK güvencesi altındalardı ve Pakistan'a uluslararası yardım

yapılıyordu. Ancak İran'daki Afgan mültecilerin büyük bölümü Tacikler, Özbekler ve Hazaralardan oluşmuştur, Peştunların sayısı azdır (BMMYK, 2001).

Tarihsel Bakış: Afgan Mültecilerin Pakistan'a Yerleşmeleri

Hem Afganlar hem de Pakistanlılar ekonomik ve sosyal amaçlarla sık sık sınırı geçmektedirler. Muhammed Davud'un, 1973'te düzenlediği darbe ardından küçük çaplı bir göç gerçekleşmiştir; 2 bin kişi Pakistan'dan sığınma talebinde bulunmuştur. Pakistan'a ilk evre göç, 1978 yılında, Davud Hükümetine karşı askeri darbe ardından gerçekleşmiştir. 1979 yılında ise Afganistan, Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmiştir. Göç edenlerin çoğu çiftçi, küçük toprak sahibi olan Pakhtunlardır; ana amaçları, kültürlerini ve geleneklerini korumak olmuştur. İkinci evre göç, Sovyet ordusunun çekilmesi ile yani 1986-1989 arasında gerçekleşmiştir. Üçüncü evre, 1996 yılında, Afganistan'da Taliban iktidarı ele geçirdiğinde gerçekleşmiştir. Dördüncü evre ise 2001 yılında, ABD'nin terörizmle savaşı kapsamında Afganistan'a müdahalesi ardından görülmüştür (Borthakur, 2017,s.489-490).

Sovyet işgali nedeniyle 7 milyondan fazla Afganistan vatandaşı Pakistan ve İran'a sığınmıştır (UNHCR, 2019b). Afganistan'dan göç eden mülteci sayısı 1992 yılında 6,2 milyona çıkmıştır. 1996 yılında, Taliban'ın güç kazanması ile birlikte mülteci sayısı artmış, 2001 yılında 3,8 milyona ulaşmıştır (Koç, 2017). Afganistan tarihi, işgaller tarihi olarak da adlandırılmaktadır. 1988 ve 2000 yılları 2002-2018 tarihleri arasında Afgan mültecilerin 4,374,208'i ülkelerine geri dönmüşlerdir (UNHCR, 2019b). BMMYK'nın 2017 Zorla Yerinden Edilenlerle İlgili Küresel Eğilimler Raporuna göre, Pakistan'daki Afgan mültecilerin sayısı 2016 yılına kıyasla 2017 yılı içerisinde az miktarda (%3) artmıştır; bu artışın nedeni ülkelere geri dönenler ve yer değiştirenler rağmen mültecilerin doğum oranının yüksekliğinden kaynaklanmaktadır. 2017 yılında 59.000 Afgan ülkesine dönmüştür (UNHCR, 2019c).

Günümüzde Pakistan'da Afgan Mülteciler ve Gönüllü Geri Dönüş

Pakistan, 1,4 milyon kayıtlı Afgan mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Kayıtlı Afganların, Pakistan Nüfus Dairesi tarafından verilen kayıt kanıt kartları bulunmaktadır. 2002 yılında Pakistan'da bulunan Afgan mültecilerin sayısı 3 milyondur; bu sayı 2018 yılı sonunda, 1 milyon 400 bin 235 kişiye düşmüştür. Mültecilerin, %32'si kamplarda, %68'i ise kamplar dışında yaşamaktadır. 2002-2018 arasında 4 milyon 378 bin 208 mültecinin geri dönüşü sağlanmıştır. 2018 yılında geri dönenlerin sayısı 14 bin 17'dir (UNHCR, 2019b). Afgan mültecilerin %48'i çocuktur. Kadın ve çocuklar, Afgan mülteci nüfusunun % 71'ini oluşturmaktadır. Kayıtlı ve geçerli kayıt belgesine sahip Afgan mültecilerin %58'i Hayber Paktunhva bölgesindedir, %23'ü Belucistan'da , %12'si Pencap vilayetinde, %5'i Sind'te ve %2'si İslamabat'tadır (UNHCR, 2019d).

Pakistan: Afghan Refugee Update | As 31st of December, 2018

Remaining Registered PoR cardholders in Pakistan

Total No. of Afghan Refugees (PoR cardholders) in Pakistan

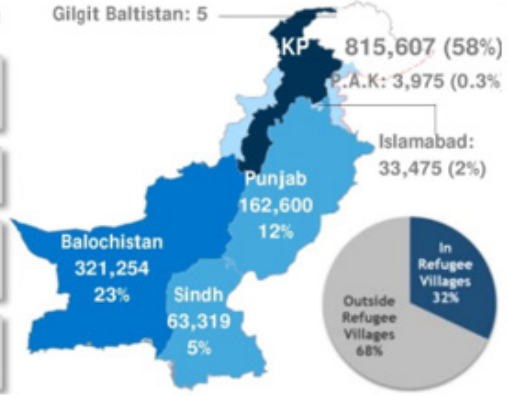
1,400,235

48% Children of overall refugee population

71% Women and children of overall refugee population

54% Male 46% Female

Gilgit Baltistan: 5

Kaynak: UNCHR

Pakistan, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni ve bu sözleşmenin eki niteliğindeki 1967 New York protokolünü imzalamamıştır. Mülteci statüsü tanınması için gerekli hukuki düzenlemelere sahip değildir. Pakistan'ın göç politikası için 1946 yılına ait Yabancılar Kanunu hukuki bir zemin sunmaktadır. Bu kanuna göre, Pakistan'a giriş yapacak kişinin seyahat belgesi ve vizesinin olması gerekmektedir. 1979 yılında, Afganlar, "muhacirin" olarak görülmüşler ve Pakistan onlara açık-kapı politikası uygulamıştır. Afgan mültecilerle ilgili ana kavram "kardeşlik" olarak sunulmuştur. Pakistan'ın 1979 yılında başlayan Afgan göçü ile ilgili normları mülteci yasalarıyla büyük ölçüde uyumludur. 1979 yılında gelenler mülteci gibi görülseler de Yabancılar Kanunu'na bağlıdırlar. 1993'te BMMYK ve Pakistan arasında bir antlaşma imzalanmış; BMMYK'nın ülkede ofis açmasına, incelemeler yapmasına, yardımları yönlendirmesine izin verilmiştir (Ahmed, 2017,s 611-612).

Gönüllü Geri Dönüş operasyonu, BMMYK'nın bu kapsamda yürüttüğü en büyük operasyondur. 1992'de başlamış, finansal sorunlar nedeniyle, 1999'da sonlanmış; 2000 yılında yeniden başlamış ve günümüzde de sürmektedir (Ahmed, 2017,s.623). BMMYK'nın yardımıyla, 2002 yılı-2016 Kasım arasında 4 milyon 301 bin mülteci geri dönmüştür (Ahmed, 2017,s.637). BMMYK Pakistan Temsilcisi İndrika Ratvatte, Afgan nüfusunun yüzde 20'sinin diğer ülkelerden geri dönen mültecilerden oluştuğunu belirterek, son on yılda Pakistan'dan 3,8 milyon Afgan mülteci gönüllü olarak ülkelerine geri döndüğünü ancak 1,5 milyon Afgan mültecinin halen Pakistan'da yaşadığını belirtmiştir (Haberler.com, 14.01.2016). BMMYK'nın Ocak 2019'a ait raporuna göre, 4 milyon 378 bin 208 Afgan mülteci 2002-2018 yılları arasında Pakistan'dan Afganistan'a dönmüştür. 2018 yılı içinde ise 14 bin Afgan ülkesine dönmüştür.

İran, Afgan uyruklu mültecilere kimlik kartı vererek onların işgücü piyasasına girmelerine, eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşmalarına ve İran'da istedikleri yerde ikamet etmelerine izin vermiştir. Pakistan ise, Birleşmiş Milletler (BM) ile anlaşarak, uluslararası mali destek kapsamında Afgan mülteciler için temel hizmetleri sunmuştur. Pakistan, 1989-2001 döneminde Afgan mültecileri kabul etmeye devam etmiş ancak mültecilere yönelik hizmetler azalmıştır. 2001 yılında Pakistan ve İran'da yaşayan Afgan mülteci sayısı 3,7 milyona, 2006 yılında ise 2 milyona düşmüştür. 2002 yılından başlayarak yaşanan hızlı geri dönüş süreci bunun önemli bir nedenidir. BMMYK (2013) tahminlerine göre, 2002-2013 döneminde ülkesine dönen Afgan mülteci sayısı 6,2 milyona ulaşmıştır. İki ülkede bugün bulunan toplam 2 milyonluk mülteci sayısının doğum oranı ve aslında gelenlerin tam sayısının bilinmemesine bağlanmaktadır (Koç, 2017).

Mültecilerin, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) yardımıyla topraklarına geri dönmesi olumlu bir gelişmeydi. Bu durum özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan müdahalesi sonrasında değişmiştir. Afganistan vatandaşlarının ülke dışına göçleri devam etmiştir. 2016 yılında, Pakistan'daki 370.000 Afgan, ülkelerine dönmüştür, bunun 220.000'i kayıtlı olanlardır. 2017 yılı rakamlarına göre, ülkede kayıt altına alınmamış bir milyon ila 1 milyon 280 bin kayıt dışı Afgan olduğu sanılmaktadır (BTI 2018, s.4; Worldfactbook, 2018). Siyasal istikrarsızlık, terör ve karşı terör aktiviteleri nedeniyle 249 bin kişi FYKB ve HP'den ayrılmıştır. 2014'te de Veziristan'dan bir milyon kişi ülkenin başka bölgelerine göç etmek zorunda kalmıştır. Muson yağmurları da ülke içinde yer değiştirmeye neden olmaktadır (Worldfactbook, 2018).

Kayıtlı Afganların üçte biri 54 mülteci kampında ikamet etmektedirler. Üçte ikisi ise civardaki topluluklarla birlikte yaşamaktadırlar. Pakistan Anayasası, 5-16 yaş arasındaki tüm çocuklara parasız ve zorunlu eğitimi öngörmektedir. BMMYK'ya ya da hükümetin konuyla ilgili Komisyonu'na başvuranlar, ilköğretim hakkından yararlanabilmektedirler. Yaşları daha büyük öğrencilerin ve özellikle kızların eğitim almaları daha zordur (US Department of State, 2018, s.31).

Pakistan, Afgan mültecilere, Kayıt Kanıt Kartı (Proof of Registration) vermektedir. Pakistan hükümeti, Milli veri & Kayıt Otoritesi tarafından basılan bu kartların süresini 2018 yılında üç kez uzatmıştır. 1 Ocak 2018 ila 4 Ağustos 2018 tarihleri arasında 10.107 kayıtlı ve 20.813 kayıt dışı Afgan, Afganistan'a dönmüştür (EOSA, 2018, s.47). Gönüllü Geri Dönüşün onurlu ve güvenli yapılması esastır. Ancak Pakistan'da Afganistan'a geri dönüş sürecinin gönüllü, onurlu ve güvenli olduğu konusunda ciddi eleştiriler gelmektedir. Afgan topraklarının % 44'ünün Taliban denetimi altında (PIPS, 2017, s.129) olması gidilen bölgenin güvenliğinin olmadığını göstermektedir. Geri dönenler, ekonomik ve siyasal sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Geri dönenlerin pek çoğu bıraktıkları evlerine dönememekte, Afganistan içinde yer

değiştirmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum, sağlık ve eğitim imkânlarından yararlanmalarına da engel olmaktadır. Geri dönenlerin önemli bir bölümü daha önce Afganistan'ı hiç görmemiş, Pakistan'da doğmuş ve büyümüşdür. Bazıları yeni bir dil öğrenmek zorunda kalmışlardır. Afganistan'a dönenler, Pakistan güvenlik güçlerinin tacizlerinden bıktıkları için döndüklerini açıklamışlardır. Kendilerinden rüşvet istendiğini, vermediklerinde ise hapse atıldıklarını söylemişlerdir (Plesch, Inayat, 2017).

BMMYK'nın Gönüllü Geri Dönüş Eylül 2018 raporuna göre, Afganistan'a gönüllü geri dönenlere kişi başına 200 dolar ödenmektedir. Bu para Afganistan'a döndüklerinde acil yaşam ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri içindir. Yapılan mülakatlarda, nakit verilen paranın özellikle ulaşım masrafları ve yiyecek için harcanacağı belirtilmiştir. Ocak 2018-Eylül 2018 arasında Pakistan'dan Afganistan'a geri dönenlerin sayısı 11 bin 735'tir. Pakistan'dan geri dönüşler 2017 yılının aynı dönemiyle karşılaştırıldığında 2018 yılında %74 oranında azalmıştır. Bunun ana nedeni Pakistan'ın Afgan mültecilere verdiği kayıt kartlarının süresini 30 Haziran 2019 tarihine kadar uzatması ve Pakistan'ın Afganistan'la karşılaştırıldığında daha güvenli bir ortam sunmasıdır. 2018 yılına ait mülakatlardan elde edilen verilere göre mültecilerin Pakistan'dan Afganistan'a geri dönmelerinde en önemli sebep iş bulma zorluğudur; bunu sınır girişlerinde karşılaşılan giriş kuralları ve hayat pahalılığı izlemektedir. 2018'de Afganistan'a geri dönüşlerde sırasıyla ailelerin birleşimi, iş olanakları ve BMMYK'nın verdiği yardım paketi ve barınak yardımı programı etkili olmuştur.

Pakistan, Afgan mültecilere Pakistan vatandaşlığı vermemektedir. (US Department of State, 2018, s.32) Pakistan Devlet Başkanı İmran Han, ülkesinde bulunan 1,5 milyon Afgan mülteciye vatandaşlık vereceğini duyurmuştur. Bu haberde ülkede bulunan Afganların sayısı 2,7 milyon olarak verilmiştir. Başbakan Han, ülkede doğan ve yetişenlere vatandaşlık vereceğini duyurmuştur. BM'nin araştırmalarına göre, Afgan mülteci topluluğunun % 60'ı Pakistan'da doğmuştur. Han, aynı işlemin Rohingya Müslümanlarını da içeren Bengalli mülteciler için de gerçekleştirileceğini duyurmuştur. Han konuşmasında, resmi belgesi olmayan pek çok mültecinin kaçak işçi olduğunu veya suça bulaştığını belirtmiştir. Bu konuşmanın, Afgan mültecilere karşı olumsuz tutumu değiştireceği öngörülmektedir. Afganlar, terörist ya da teröristlerin sığınağı oldukları nedeniyle suçlanmaktadırlar. Hükümet, Afganların gönüllü geri dönüşünü sağlamaya çalışmaktadır. 2016 yılında, 600 bin Afgan geri gönderilmiştir. Ancak bu durumun gönüllü olmadığı Human Rights Watch (HRW) tarafından belirtilmiştir. Geri dönenlere para verilmesi ve aslında Afganistan'ın güvenli bir ülke olmaması, eleştirilerin ana nedenidir. Bunun yanında, HRW'den Saroop Ijaz, Başbakan İmran Han'ın "vatandaşlık verme" söyleminin siyasal olduğunu, gelen Afgan mültecilerin çoğunun Peştun etnik grubuna mensup olduklarını, Peştunların çoğunun Karaçi'de yaşadıklarını ve İmran Han'ın partisine oy verdiklerini belirtmiş, vatandaşlık verilmesinin partinin büyük şehirlerde gücünü arttırmasına yarayacağını savunmuştur (The Guardian, 17.09.2018).

Pakistan terör faaliyetleri ile ilgili ülke güvenliğini sağlamak için duvar inşa etme yoluna gitmiştir. Afganistan'la sınırı arasında 2017 yılı sonu itibariyle 150 km'lik kısım çitle çevrilmiştir. Gelecek iki senede kalan 800 km'nin çitle çevrilmesi amaçlanmaktadır. Belucistan, terör eylemlerinde an fazla etkilenen eyalettir, Onu FYKB takip etmektedir (PIPS, 2018).

Pakistan'daki Afgan Mültecilerin Sorunları

Kayıtlı mültecilerin taciz edilmesi, onlardan rüşvet istenmesi, kötü muameleye maruz bırakılmaları ve hapse atılmaları ana konulardır. Pakistan hükümetinin tüm uluslararası düzenlemeleri hiçe sayarak gece baskınları yaptığı, geçerli hukuki belgeleri olmasına rağmen mültecileri hapse attığı öne sürülmektedir. Binlerce mültecinin hapsedildiğine dair haberler yapılmaktadır (Ahmadzai, 2016). Pakistan'daki Afgan mülteciler, polisin evlerine izinsiz girmesinden ve kadınları taciz etmesinden şikâyet etmektedirler. Kayıtlı mülteciler bile yerel yöneticilerin tacizlerinden rahatsızdırlar. Pek çok mülteci gerekli belgeleri olsun ya da olmasın kötü muameleden kurtulmak için polise rüşvet verdiklerini beyan etmişlerdir. Mültecilerin sağlık, eğitim ve sıhhi temizlik hizmetlerine çok sınırlı bir erişimi bulunmaktadır. Pakistan hükümetinin mülteciler için uygun bir strateji izlemesi için BMMYK ve pek çok başka örgüt, Pakistan'a baskı yapmaktadır (Borthakur, 2017, s.500).

FYKB VE HP'de kadınlara karşı ayrımcılık görülmektedir; bu bölgelerde, ayrıca, hükümetin askeri operasyonları nedeniyle yerinden edilenler sorun yaratmaktadır. Pakistan içindeki devlet-dışı aktörlerin karıştığı insan hakları problemleri ve terör eylemleri, ülkenin insan hakları sorunlarını büyütmektedir. Güvenlik güçlerinin Pencap, Belucistan, FYKB, Sind, HP'de çıkan çatışmalarla ilgili yargı denetimi dışında pek çok ölüme sebep oldukları belirtilmektedir. Ciddi bir hukuksuzluk kültürünün görüldüğü yerler Belucistan, Sind, HP ve FYKB'dır. (US Department of State, 2018). FYKB'de toplu cezalandırma devam etmektedir. Sınır Suçları Düzenlemesi (Frontier Crimes Regulation), birey haklarının korunması gerekliliğine karşın, toplu cezalandırma yöntemini kullanmaktadır. Bu bağlamda kaçakların kabileleri cezalandırılmakta, evleri yıkılmakta, mallarına el konulmakta, kaçağı teslim etmeleri için köyler kuşatılmakta ya da yerel geleneklere göre kaçakların kendi kabileleri tarafından cezalandırılmaları sağlanmaktadır (US Department of State, 2018, s.6). Sınır Suçları Düzenlemesi (SSD), FYKB'de bir düzen sağlamak için HP Yönetimine rapor veren siyasi ajanları görevlendirmektedir. Mahkemeler ve yargının, FYKB'da yükümlülüğü bulunmamaktadır. SSD, Jirga'nın duruşmalarında yerleşimcilerin hukuki temsiline izin vermemektedir. FYKB, ve HP'de, güvenlik güçleri terörizm şüphelilerini herhangi bir suçlama olmaksızın bir yıl kadar gözaltına alabilmektedirler. Sind ve Pencap'ta bulunan toprak sahipleri ve topluluk liderleri ve Peştun ve Beluci bölgelerindeki kabile liderleri, hukuki sistem dışında yerel konseyleri (jirga, panchayat) toplayarak para

cezası, hapis hatta ölüm cezası verebilmektedirler. FYKB’de bu konseyler, SDD’nin belirlediği esaslara göre hareket etmektedirler. Kabile büyüklerinin seçtikleri siyasal yardımcıları, FYKB’de hukuki sorumluluğa sahiptirler. Komite oturumlarında, davalara şeri hükümlere ve kabile geleneklerine göre karar verilmektedir (US Department of State, 2018, s.9, 13, 15).

Afganistan Taliban’ı, Leşker-i Cengvi ve Horasan Vilayeti İslami Devleti, (ISIS-K), gazetecileri, topluluk liderlerini, güvenlik güçlerini, okulları hedef almışlar, yüzlerce kişiyi öldürmüşler, binlerce kişiyi yaralamışlardır, Bunun için 2014’te, hükümet FYKB’de bir operasyon düzenlemiştir. Afganlara karşı eyalet yetkilileri, polis ve diğer yerli topluluklardan taciz ve zorbalık yapıldığına dair raporlar gelmektedir. BMMYK raporlarına göre, Ocak ayından Ekim ayına kadar 3345 tutuklama ve gözaltı meydana gelmiştir; BMMYK’nın olaya müdahil olması ile tutuklananların %76’sı herhangi bir suçlama olmadan serbest bırakılmıştır (US Department of State, 2018, s.28).

Teröristler, Afgan mülteci kamplarında sığınmaktadırlar. Amerikan insansız hava araçları ile gerçekleştirdiği saldırılarda masum insanların ölümüne neden olmuştur. Bu durum Amerikan karşıtlığının nedenlerinden biridir. 54 Mülteci kampının 43 tanesi HP’dedir. Zaman içinde, Pakistan’ın kardeşlik duygusu içeren misafirperverliği sömürülmüştür. BMMYK, Pakistan’da kayıtlı olmayanlar dâhil 2,4 milyon Afgan bulunduğunu belirtmektedir (Xinhuanet, 25.01.2018).

Afganistan-Pakistan sınırında görevli bir güvenlik uzmanı Pakistanlı yetkililerin huzursuzluklar konusunda, Afgan mültecileri suçlamalarının nedeninin, militanlığın gerçek sebepleri konusunda dikkat dağıtmaya çalışmak olduğunu belirtmektedir. Pakistan Genelkurmay Başkanı General Ömer Cavid Bacva, Afganların gönüllü geri dönüşünün, Pak-Afgan bölgesinde terörün azalmasına büyük katkı sağladığını belirtmiştir: “Hala ülkemizde 2,7 milyon Afgan mülteci bulunmaktadır. Bunlar, Afgan Taliban ve Hakkani Şebekesi tarafından silah altına alınıyor ve bu gruplar mülteciler arasına sızıp kendilerini gizliyorlar. Bu mültecilerin onurlu bir şekilde geri dönmeleri gerekmektedir” (VOA, 18.02.2018).

Kabileler Bölgesi’nde Güvenlik uzmanı Said Alem, Bacva’nın Afgan mültecileri ana sorun olarak gösterirken, dikkatleri Pakistan’ın militan gruplara karşı gerekli adımları atmayarak kendi yetersizliklerinden başka yöne yönlendirmeye çalıştığını belirtmektedir. Alem: “Ceyş-i Muhammed’in neferleri kimlerdir? Pakistan ordusu tarafından beslenen bu gruplarla Afgan mültecilerin bir ilişkisi yoktur.” Bu grup, Hindistan tarafından yönetilen Keşmir’de gerçekleşen pek çok saldırıdan mesuldür. ABD ve Afganistan, Pakistan içinde yuvalanan bu grupların, Afganistan’da meydana gelen pek çok saldırıdan sorumlu olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddialar, Pakistan tarafında reddedilmiştir (VOA, 18.02.2018).

Eski Askeri İstihbarat Şefi Hamid Said, “Teröristlerin, kamplarda gizlendiklerini ve terör eylemlerinde bulunduklarını, Pakistan’a geçtiklerini ve kampların denetlenmesinin imkânsız olduğunu belirtmiştir.” Said’e göre, bu sorunun en mantıklı çözümü mültecilerin evlerine dönmeleridir. Pakistan eski Devlet Başkanı Eşref Gani, iki yıl içinde tüm Afgan mültecilerin evlerine dönmelerini sağlamanın önceliği olduğunu belirtmiştir. “Bizler, Pakistanlıların mültecilere bunu yap bunu yapma demelerini istemiyoruz. Mültecilerin masum olduklarını biliyoruz”, demiştir (VOA, 18.02.2018). Afgan mültecilerin büyük bölümü ekonomik sorunlar ve siyasal istikrarsızlık nedeniyle Afganistan’a dönmek istememektedirler. SIGAR’a göre, Kabil hükümeti, %41’lik bir alanda kontrolü kaybetmiştir. Bölgede 2017 yılının Ekim ayından beri Taliban ve DAEŞ’in yoğun saldırıları gerçekleşmiştir (Daily Times, 07.01.2018).

Pakistan’a Mülteci Akını ve Demografik Değişim

1981-98 yılları arasında Pakistan’ın nüfusu %50 oranında, şehir nüfusu ise %90 oranında artmıştır. 1998-2011 arasında Belucistan’ın nüfusu en yüksek artışı göstermiştir; Khuzdar, Kech ve Pancgur bölgeleri dışarıda bırakıldığında nüfus yaklaşık 6,5 milyondan (1998), yaklaşık 13 milyona (2011) çıkmıştır. FYKB ve HP de durumdan benzer şekilde etkilenmiştir. 2015-2016 BMMYK raporuna göre 1,5 milyon kayıtlı Afgan mültecinin yanında bir milyon kayıt dışı Afgan mülteci bulunmaktadır; büyük çoğunluğu HP’dedir. Dillerin konuşulduğu bölgelerde bile değişiklik olmuştur. Geleneksel olarak Hintçe konuşulan Peşaver’de şu anda daha çok Peştü dili konuşulmaktadır. 1947’de %60 oranında Sind bulunan Karaçi’de şimdiki Sindlerin bugün nüfusun % 7’sini oluşturmaktadırlar. Şehirde daha çok muhacirler ve Pakhtunlar yaşamaktadır (Borthakur, 2017,s.491-492). Ketta ve Karaçi gibi bazı şehirlerde, Pakhtun nüfusunda ciddi bir artış görülmüştür. 1980’ler sonrası Sind eyaletinde, Pakhtun ve Muhacir toplulukları arasında etnik sorunlar görülmüştür. Muhacirler, Urduca konuşan ve Pakistan’ın bağımsızlığı kazanmasıyla Hindistan’dan Karaçi’ye göç edenlerdir. Belucistan’da Beluciler ve Pakhtunlar arasında da olaylar çıkmaktadır. Mayıs 2015’te 20 Pakhtun, etnik temelli sorunlar nedeniyle öldürülmüştür. Afgan mülteciler, mezhepsel şiddet içeren olaylardan da sorumlu tutulmaktadırlar. Bu çatışmaların 1977-88 yılları arasında Ziya-ül Hak’ın rejimi meşrulaştırmak ve sağ kesimlerin desteğini almak amacıyla dini kullanmasını sonucu olduğu belirtilmektedir (Borthakur, 2017, s.497-98).

Pakistan'daki Afgan Mültecilerin Siyasal Yapıya Etkileri

Üzerinde durulması gereken diğer önemli konu, Pakhtunlara dayanan siyasal partilerin, Afgan mültecilerin Pakistan'da kalmalarını desteklemeleridir. Sünni ve Şii gruplar arasındaki çatışmalar, etnik bölünme, Pakistan toplumunun talibanlaşması, hafif silah ve mühimmat kaçakçılığı, uzun vadede devletin bekasını tehdit etmektedir (Borthakur, 2017,s.493).

1980'lerde Afgan mülteci kamplarından Afgan Mücahidin için adam toplanıyordu. Ancak 2000 yılından sonra, kamplarda devlet karşıtı faaliyetlerin planlandığı ve yürütüldüğünden şüphelenilmiştir. 16 Aralık 2014'te, Peşaver'de bulunan Askeri Devlet Okulu'na yapılan saldırı sonucu yüz elli kişinin ölmesiyle, Afgan mülteci kamplarına karşı dostça olmayan bir tutum gelişmiştir. Geçerli kanıt olmamasına rağmen, pek çok kişi bu olayın sorumlusunun liderleri Kunar ve Nuristan eyaletinde bulunan ve Pakistan'da yaşayan Afganlar tarafından desteklenen Pakistan Talibanı (Tehrik-i Taliban Pakistan-TTP) olduğuna inanmışlardır. Bu olaydan kısa süre sonra Pakistan hükümeti, yeni bir Anti-Terör Faaliyet Planı duyurmuştur. Hükümetin kayıtlı ve kayıtdışı mülteciler arasında ayırım yapmadığı anlaşılmaktadır (Borthakur, 2017,s.496).

Dostluk-Kardeşlik Meselesi: Kim bu Peştunlar?

BMMYK'nin 2015-2016 Solution Strategies for Afghan Refugees: Regional Overview adlı raporuna göre Pakistan'da bulunan Afgan mültecilerin % 85'i Peştun'dur. Gelenlerin diğer kısmı Türkmen, Özbek, Tacik ve Hazara'dır. Pakistan nüfusunun ise %15,4'ü Peştun'dur.

Peştun veya Pakhtun, Riaz-ül Muhabat'a göre, Pathanların ya da Peştunların dili olan Peştu dilini konuşan ve anlayan kişilerdir. Peştun, genelleyici bir isimdir; Pathan diyarındaki Sarabani, Ghurghushti, Beitani, Matti and Karani gruplarını kapsar. Bunun yanında, Peştu dilini ana dili olarak konuşan Tanolis, Svatis and Hazaraların Maşvanis kolunu içerir. Ancak bu son üç topluluk, Peştunların soy tablosuna dâhil edilmezler. Peştunların davranış kuralları, Peştunvaliyi takip ederler. Son yıllarda, Doğu Afganistan, Kuzey-batı Belucistan'da, HP'de ve FYKB'de yaşayan Pathan soyu için Peştun kelimesi kullanılmaktadır (CRSS, 2018c). Afganistan'da alfabede, Türkçedeki "ş" ve "h" harfi aynı şekilde yazılmaktadır. Peştun ve Pakhtun farkının ortaya çıkmasında Afganistan'ın batısında yaşayanların "ş" sesini çıkartabilmeleri ve kendilerini "Peştun" olarak tanımlamaları önemlidir. Öte yandan, Afganistan'ın doğusunda ve güneyinde yaşayanlar ise, lehçesel farklılıkla, "ş" sesini çıkartmada zorluk yaşamışlar, "h" sesini kullanmışlar ve kendilerini "Pakhtun" olarak nitelendirmişlerdir. Bunun yanında, Babur İmparatorluğu zamanında Hindistan tarafına yerleşen aynı etnik topluluğa ise halk arasında Pathan denilmiştir.

Pakhtunlar, diğer etnik gruplar tarafından Pakistan'daki Afganları tanımlamak için kullanılmaktadır. Pakhtunlar, aynı zamanda terörist, Taliban ve El Kaide mensubu olarak da tanımlanmaktadır. 2000'li yıllarında ortalarından itibaren HP ve FYKB'de ordunun müdahaleleri başladığından beri Pakhtunlar, diğer yerlerinden edilmiş yerli halk gibi Pakistan'ın başka şehirlerine gitmekte, yer değiştirmektedirler. Pakhtunlar dinci fanatikler, fakir ve cahiller olarak nitelendirilmektedirler. Tutucu, okuma-yazma bilmeyen, savaş yanlısı, ortaçağdan kalma ve kadın düşmanı olarak görülmektedirler. Pakistan toplumunda görülen terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve suç, Pakistanlılar göre birer Pakhtun problemidir. Pek çok devlet görevlisi ve ordu mensubu, terörizmin nedenini Pakhtun savaşçı tipine dayalı kabilesel yapıdan kaynaklandığını iddia etmektedirler. Ancak unutulmamalıdır ki Taliban, pek çok Pencabi tarafından da desteklenmiştir. Ayrıca, eklenmesi gereken diğer nokta, Taliban'ın, başlangıçta, FYKB'de bulunan yerel yetkililer tarafından desteklenmesidir. FYKB, Pakistan anayasasından tamamen tecrit dilmiş Sınır Suç Düzenlemesi (SSD) (Frontier Crimes Regulation) tarafından yönetilmektedir. Taliban, bu bölgelerde yerel mahkemelere müdahale etmiş ve yargılama yetkisi kullanmıştır. SSD'nin uygulamaları adaletsiz ve haksız bulunmaktadır (Borthakur, 2017, s.502-503).

Pakistan'da doğup büyüyen Afgan mülteciler için hiç görmedikleri ancak duydukları Afganistan'a geri dönmek ve orada bir yaşam sürmek çok zordur. Bu durum kendilerini iki ülkeye de ait hissetmemelerine yol açmaktadır. Pakistanlılar, Afganları, terörist olarak görmektedirler; bu insanlar kötü muameleyle karşılaşmakta, kimi zaman suçsuz yere gözaltına alınmakta ve tutuklanmaktadır (Los Angeles Times, 06.04.2018).

Durand Hattı, Peştun halkını ikiye ayırmıştır ve bu halk iki ayrı ülkede yaşamak zorunda kalmıştır. Bölge dağlıktır; bu nedenle sınır kontrolü hiçbir zaman tam olarak sağlanamamıştır. Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgali ve sonrasında Afgan grupların eylemleri ile sınır üzerinde denetim kalmamıştır. Bölgeye Afgan göçü akrabalık duygularını ve paylaşımı arttırmıştır. Durand Hattı, 1893 yılında Britanya sömürgesi Hindistan ve Afganistan arasında çizilmiş bir sınırdır. Bu dağlık alana yarı-özerk bir statü tanımıştır. Günümüzde Pakistan-Afganistan sınırını, HP'nin bölgelerini ayırmaktadır. Britanya burayı yönetmek için Sınır Suç Düzenlemesi (Frontier Crime Regulation) adında bir yönetim kurmuşlardır. Pakistan devleti, 1947'de kurulduğundan beri bu sistemi sürdürmüştür; bu bölgeyi Federal Yönetilen Kabileler Bölgesi olarak ilan etmiştir. 2000 yılında bölgenin nüfusu 3,3 milyon iken, 2017 tahminlerine göre %57 artarak, 5 milyona çıkmıştır. 2560 kilometrelik Durand Hattı, sınırın iki tarafında yaşayan Peştunları ayırmaktadır; Afgan Peştunlar bu sınırı resmi kabul etmemektedir. Peştunların hâlâ kabilesel ve feodal bir yapıları vardır; iki tutkuları bulunmaktadır: din ve özgürlük. FYKB, Afganistan'dan gelen uyuşturucunun geçiş bölgesidir. Aslında bölge hammadde açısından zengindir, 17 petrol ve gaz firması bölgede aktiftir, bunun yanında pek çok doğal kaynak rezervi bulunmaktadır. Kabile bölgelerinde,

iç çatışmalar kadınların zorla kaçırılması ve alıkonulması nedeniyle çıkmaktadır. Kabileler, ABD kaynaklı savaş desteklemek zorunda kalmışlar ve güçleri azalmıştır. FYKB'nin HP içine alınması da huzursuzluk yaratmıştır. Afgan mültecilerin Pakistan'a maliyeti tam olarak bilinmemektedir. Mültecilerin, Pakistan'ın ekonomik büyümesini kısa ve uzun vadede olumsuz etkileyeceği belirtilmektedir (Baloch ve diğerleri, 2017, s. 92, 102).

Afganistan'da Peştunlar önemli bir etnik gruptur. Peştunlar, ülkenin özellikle güneyinde ve doğusunda farklı aşiretlere mensupturlar. İngiliz sömürgeciliği dönemimde çizilen sınırlar nedeniyle Peştunlar farklı ülkelerin egemenliğinde yaşamak zorunda kalmışlardır. Peştunların yer değiştirme nedenleri başta yaşanan savaşlar, istikrarsızlık, ekonomik sorunlardır. Pakistan'daki ekonomik ortam, Afganistan'dan daha olumludur. 1960 ve 1970'li yıllardaki göç, iş bulma hedefiyle ilgiliyken, 1979-2001 yılları arasında mülteci ve sığınmacı göçü özelliğini göstermiştir. Bunlar yanında her iki ülkede yaşayan akrabalar, göçü kolaylaştırmıştır (Koç, 2017).

Pakistan'da Afgan Mülteciler: Farklı Görüşler

Pakistan'daki Afgan mülteciler, özellikle sınır bölgesinde İslamın sertlik-yanlısı yorumlamalarından sorumlu tutulmaktadırlar. İslamın geleneksel ve daha gevşek yaklaşımı eskiden FYKB'de, HP'de ve Belucistan'da etkili iken, Pakistan muhafazakâr ve iddialı bir İslamın merkezi haline gelmiştir. Pakistan'da talibanlaşma ve İslamın radikalleşmesi, Afgan mültecilerle birlikte anılan konular olmuştur (Borthakur, 2017,s.496).

Afgan mültecilerin kalaşnikof kültürünü (silah kültürünü), Pakistan'a getirdiği anlatılmaktadır. Afgan mültecilerin sınır bölgelerinde, suçla ilgili faaliyetler, silah ve uyuşturucu kaçakçılığından sorumlu oldukları belirtilmektedir. Bu nedenle yerli halk Afganların ülkelerine geri dönmelerini istemektedir. Uyuşturucu kaçakçılığının, 1980'lerde mücahitleri finanse etmek için Pakistan Servislerarası İstihbarat Örgütü ve hükümet tarafından desteklendiği belirtilmektedir (Borthakur, 2017,s.495).

Pakistan'da üç tür okul bulunmaktadır; bunlar, özel okul, devlet okulu ve medresedir. Afgan göçmenlerin Pakistan toplumuna diğer bir etkisi, eğitim ve dinle ilgilidir. Afgan mülteciler çocuklarını genellikle medreselere göndermektedirler. 1957'de, ülkede 150 medrese varken, günümüzde sayı 5.500'ü geçmiştir; bunların 4.500 tanesi 1980'den sonra ortaya çıkmıştır. Özellikle HP, FYKP ve Belucistan'da bulunan medreselerin ders içerikleri eskidir, modern eğitim sistemiyle uyumlu değildir ve nitelikli öğretmenlerden yoksundur. Medrese eğitimi, cihad odaklıdır, mezhepçidir; yeni küresel eğilimler ve sorunların öğretilmesi konusunda ise yetersizdir. Pakistan hükümeti, bu okulların bir kısmının devlet karşıtı faaliyetlerde bulunduğuna inanmaktadır. Pakistan Başbakanının Dış İlişkiler konusundaki danışmanı Serdar Aziz, Afganistan-Pakistan

sınırı, Kabileler bölgesi ve özellikle Kuzey Veziristan'da bulunan medreselerin terör faaliyetlerinin merkezi haline geldiğini söylemiştir. 1990'larda Afganistan'da ve 2001 yılı ardından Pakistan'da Deobendi okullarında saldırgan Sünni İslam anlayışı yayılmıştır (Borthakur, 2017,s.493-97).

Afgan göçmenlerin durumları eyaletten eyalete değişmektedir. HP, FYKB ve Belucistan'a nazaran mülteciler, Pencap'ta tecrit edilmiştir. Pakistan'daki siyasal partilerin Afgan mültecilere bakış açıları da farklıdır. Afgan-yanlısı ve HP bölgesinde güçlü desteği olan Pakhtunkva Milli Avami Partisi Başkanı Mahmud Han Achakzay, Pakistan'da Afganlara kötü muamele edilmesinin kabul edilemez olduğunu, onların kardeşleri olduğunu ve nerede yaşayacaklarına kendilerinin karar vereceğini belirtmiştir. Bu parti mültecilere vatandaşlık verilmesini de istemektedir. Bunun yanında, Pakistan Halk Partisi, Pakistan Müslüman Ligi, Belucistan Milli Partisi ve Sind Milli Partisi, Afgan mültecilerin ülkelerine geri dönmelerini istemektedir. Aynı parti içerisinde bile Afgan mültecilerle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin İmran Han, tüm mültecilerin ülkede kalmasını savunurken, aynı partiden Pervez Khattak, mültecileri, büyük problem olarak nitelendirmektedir (Borthakur, 2017,s.500-501).

FYKB, El Kaide militanlarının sığınma ve faaliyet alanı olmuştur. Bölgedeki kabileler, 11 Eylül ardından ordu ve militanlar arasında sıkışmıştır. Pakistan ordusu ülkenin en verimli ve etkin kurumu olarak kabul etmektedir. Ordunun Pencabi bir kurum olduğu ileri sürülmektedir. Üst komuta kademesinde ve subaylar arasında Pencabi ve Peştun ağırlığı bulunduğu belirtilmektedir. Pakistan ordusu tarafından Keşmir sorununa odaklanan Hindistan karşıtı pek çok paramiliter grubun kurulmasına destek vermiştir (Çevik, 2013). Militan gruplar yerli Taliban ve yabancı El Kaide destekli-bağlantılı gruplardır. Kabile mensupları, bu insanları mülteci kabul etmişler; bazen de onları kazanç kapısı olarak görmüşlerdir. Teröre karşı savaş sürecinde, Taliban ayaklanması artmış, El Kaide'nin yerleşmesi, kabile liderlerine suikast saldırıları, terör-karşıtı faaliyetlerle, toplumun sosyal düzeni bozulmuştur. Olumlu kabile gelenekleri, sosyal güvenlik, dayanışma ağları, Peştu meclisi (jirga) bozulmuş, etkisiz hale gelmiştir. Bu durumun, kabile bölgeleri, gerçek anlamda Pakistan'a dâhil edilirse çözüleceği belirtilmektedir (CRSS, 2018c).

Hindistan'ın Afganistan'la yakın ilişkiler kurmaya başlaması, Pakistan için tehdit olarak görülmüştür ve bu mültecilerin geri gönderilmesinin nedenlerinden biri olarak gösterilmiştir (Borthakur, 2017,s.505). ABD'nin Pakistan'da silahlandırılmış insansız hava araçları ile yaptığı saldırılarda teröristler yanında, sivil halktan da ölenler olmaktadır. Bu saldırılar, Pakistan'ın toprak bütünlüğünü ve egemenliğini zedelemektedir (Mohammad, 2016).

Uluslararası Af Örgütü'nün raporları ülkelerin saygınlığı açısından önemlidir. Buna göre 2017-2018 yılı Uluslararası Af Örgütü'nün Pakistan Ülke raporu, Afgan mültecilerin

Ülkeden kovulduklarını ve bu durumun devam ettiğini iddia etmektedir. BMMYK raporuna göre, 59 bin Afgan mülteci gönüllü olmadan, Afganistan'a gitmek zorunda kalmıştır. Bu rakam 2016 yılında 380 bindir. İki milyondan fazla Afganın ikametgâh sürelerinin yılsonunda dolacağı ve ülkelerine zorla döndürülecekleri belirtilmektedir. Ülkede askeri mahkemelerin iki yıl daha sivillerin davaların bakacakları duyurulmuştur. Raporlara göre, güvenlik güçleri işkence, kötü muamele, keyfi gözaltı, yargısız infaz, cebri kaybolma gibi pek çok insan hakları ihlaline karışmaktadır.

Pakistan'la ilgili raporyazan iki düşünce kuruluşu da (PIPS ve CRSS) Pakistan'da, 2018 yılında, militanların sebebiyet verdiği ölüm oranları diğer yıllarla karşılaştırıldığında düşüş eğilimine girdiğini belirtmektedirler. Hakkani Şebekesi'nin Pakistan'da yerleşmesi konusunda şüpheleri olan ABD'nin Pakistan'la ilişkileri kötüleşmiştir. Bu iddia, Pakistan tarafından şiddetle reddedilmektedir. 2016 yılından beri şiddet içeren yaralanmalar düşüş eğilimindedir. Belucistan, en fazla şiddetin görüldüğü yerdir; onu Karaçi ve Ketta izlemektedir. Ülkede her yerde ölümcül olaylar azalmış ancak FYKB'de %48 oranında artmıştır. Mezhepsel olaylarda da düşüş görülmektedir (CRSS, 2018a).

Pakistan'daki Afgan Mülteciler ve Devlet-Karşıtı Örgütlenmeler

Pakistan'da devlet karşıtı aktivitelerde bulunan pek çok örgütlenme bulunmaktadır. Bunlar: Pakistan Talibani, Hindistan-merkezli gruplar, Leşker-i Tayyibe, Ceyş-i Muhammed'dir. Afgan-merkezli olanlar, Afgan Talibani, Hakkani Şebekesi ve bağlantılı örgütlerdir. Afgan hükümeti ve Afganistan'daki yabancı güçlere karşıdır; Pakistan toprağında sığınakları vardır. Mezhepsel gruplar, Pencabi Taliban, Sipah-i Sahibe Pakistan, Leşker-i Cengvi'dir. Jamestown düşünce kuruluşunun 2017 raporuna göre Leşker-i Cengvi, DAEŞ ile işbirliği yapmaktadır. DAEŞ'in 2017-18 arasında HP, FYKB ve Belucistan'a yoğunlaştığı belirtilmektedir. Yabancı militan güçler ise, El Kaide militanları yanında, bu tür örgütlere üye yapılan Arap, Özbek ve Çeçenlerden oluşmaktadır.

Selefi yaklaşımıyla dünya Müslümanlarını birleştirmeyi ve İslami görmediği yönetimleri devirmeyi hedefleyen El Kaide, FYKB'de (Federal Yönetilen Kabile Bölgesi) ve Pakistan-Afganistan sınırında etkilidir. Askeri ve güvenlik personeli hedef alan Hint Alt Kıtası El Kaidesi, Hint alt kıtasında, İslami bir rejim kurmayı amaçlamaktadır. Karaçi, Afganistan, Hindistan ve Bangladeş'te saldırılarda bulunmuştur. Hakkani Şebekesi, sınır ötesi saldırılarda bulunarak Afganistan hükümetini İslami bir yönetimle değiştirmeyi hedefleyen Selefi bir örgütlenmedir. Merkezi FYKB'dedir. Örgüt, Afganistan hükümetine, ülkede bulunan ABD ve NATO güçlerine saldırılarda bulunmuş, adam kaçırmış ve fidye istemiştir. Hareket-ül Cihad-i İslam Pakistan hükümetini devirmeyi, yerine İslami bir devlet kurmayı amaçlayan, Azad Keşmir'de

etkili olan bir örgüttür. Hareket-ül Mücahidin, Keşmir'i ilhak etmeyi ve orada bir İslami Devlet kurmayı amaçlamaktadır. Merkezi İslamabat'tadır, Azad Keşmir'de yapılanmıştır, Hindistan'a karşı saldırılarda bulunmaktadır; eğitim kampları, FYKB'dedir. Ceyş-i Muhammed, Keşmir'i Pakistan'a bağlamayı, İslami bir hükümet kurmayı, Afganistan'ın yabancı güçlerden temizlenmesini amaçlamaktadır. Merkezi Pencap vilayetindedir; Cemnu Keşmir'de Hintli güçlere karşı saldırılarda bulunmaktadır. Ceyş-el Adl'in (Cundullah) merkezi Belucistan'dadır; İran'ı ve İran güvenlik güçlerini hedef alan bir örgüttür. Leşker-i Cengvi, Karaçi'de güçlenen ve Şiileri hedef alan, Pakistan'da İslami bir devlet kurulmasını amaçlayan bir örgüttür. Leşker-i Tayyibe, Cemnu Keşmir'in Pakistan'a verilmesini amaçlamaktadır (World Factbook, 2018).

Ülke dışında yapılanmış terör örgütleri de bulunmaktadır. Pencap, Sind vilayeti ve Pakistan-kontrolündeki Keşmir'de etkili olan Hint Mücahidin özellikle Hintlileri hedef almaktadır. ISIS-Horasan, Afganistan ve Pakistan'da İslam devleti kurmayı amaçlamaktadır; iki ülke arasındaki sınırda etkilidir. Afganistan ve Pakistan Talibanı, Özbekistan İslami Hareketi (Islamic Movement of Uzbekistan) yerel halktan kendilerine üye elde etmeye çalışmaktadırlar. Tehrik-i Taliban Pakistan diğer adıyla Pakistan Talibanı, FYKB'den Pakistan güçlerinin çıkarılmasını ve bölgeyi kendi İslami yorumları ile yürütecek bir hükümetin kurulmasını hedeflemektedir. Karaçi'de Afgan-Pakistan sınırında, Kuzey ve Güney Veziristan'da, Belucistan'da barınaklara sahiptir. Pakistan hükümet görevlilerini, ordu mensuplarını, hükümet yanlısı kabile liderlerini, Batılıları, öğretmenleri, avukatları ve Şiileri hedef almaktadır (World Factbook, 2018). Pakistan Talibanı, 11 Eylül sonrası kurulmuştur, aynı ideolojiye sahip olmasına rağmen Afganistan Taliban'ından ayrıdır. Örgütsel bağı olmayan pek çok topluluğu kapsayan bir isim niteliğindedir. 2004 yılında, Pakistan ordusu FYKB bölgesine girmiştir. Bunun üzerine Pakistan Taliban Hareketi (TTP) olarak ilan etmişlerdir ve Pakistan Taliban'ı da resmi olarak kurulmuştur, İslamcı söylemine rağmen bir Peştun örgütüdür. Pakistan, Taliban'a destek verdiği suçlamasını reddetmektedir.

1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a girmesi ile Pakistan'a bir Afgan göçü gerçekleşmiştir. Pakistan'da Deobendi Medresesinde eğitim görmüş Molla Ömer, Taliban'ı kurmuştur. Afganistanlı mülteciler ve Hayber-Pahtunhva'dan gelen Peştun gönüllüler Taliban'a katılmak üzere Kandahar'a gitmişler ve Aralık 1994'te, 12 bin Afgan ve Pakistanlı Kandahar'da Taliban güçlerine katılmıştır. Pakistan Talibanı, Afgan Taliban'ından farklı bir örgütlenmedir; faaliyet alanı Pakistan'dır, özellikle FYKB'da, Pakistan yönetimini kontrolünü ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Kaçmaz, 2018). Pakistan'da devletin güç kullanma tekeli bulunmamaktadır; terörist örgütler, silahlı mezhepsel gruplar, milliyetçi asiler, silahlı uyuşturucu kaçakçıları ve haraç alanlar, şiddet ve zor kullanma yetkisini paylaşmaktadırlar (BTI, 2018, s.6).

Sovyet işgalinin sona ermesiyle, Pakistan, Afganistan'da etkili olan çeşitli gruplar üzerinde nüfuz elde etmeye çalışmıştır. Taliban hareketini desteklemiş ve ardından

kurulan Taliban hükümetini tanımıştır. Afganistan devletinin güçsüzlüğü, sınırları denetleyememesi, sonlanmayan iç çatışmalar ve yaşanan terör eylemleri Pakistan'ı olumsuz etkilemiştir. İnsan ve uyuşturucu kaçakçılığı yanında her gruba göre tanımlanan farklı İslam modelleri, mezhepsel çatışma, iki ülkenin de siyasal ve sosyal sorunlarını arttırmıştır. Afganistan'da devlet otoritesindeki çöküş, Pakistan'da benzer sonuçların görülmesine yol açmıştır.

Suni sınırlarla ayrılmış Peştunlar birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Pakistan'ın kontrol edemediği Federal Yönetilen Kabileler Bölgesi'nde bu durum tam olarak vücut bulmuş; bölge, terör örgütlerinin ve hükümet-karşıtı eylemleri düzenleyen örgütlerin buluşma noktası olmuştur. ABD'nin 11 Eylül sonrası Afganistan'a müdahalesi, Taliban üyelerinin FYKB'ye yerleşmeleri sonucunu doğurmuştur. Pakistan, ABD'nin "teröre karşı savaşı" kapsamında sorun yaşamaya devam etmiş, ABD tarafından Taliban ve El Kaide destekçisi olarak görülmüştür; dışarıdan gelen baskıyla bu görüntüyü bir ölçüde değiştirmeye çalışmıştır. ABD Başkanı Donald Trump, Afganistan'la ilgili yeni savaş stratejisinde Pakistan'ın 'teröristler için güvenli liman' olduğunu söylemiş ve ülkeye yapılan yardımı durduracağını belirtmiştir (Sputniknews,16.08.2018).

Pakistan'da Güç Odakları

Pakistan'da siyasal, sosyal ve ekonomik olarak aileler ve kabileler önemlidir. Afgan sınırında yer alan ve kabilelerin denetimine bırakılan Kabileler Bölgesi 2018 Haziran ayında Hayber Pahtunhva eyaletine bağlanmıştır. Etnik ve mezhepsel çatışmalar sürmektedir. Bu çatışmaları engellemek amacıyla eyaletlerin gücünün artırılmasına karar verilmiştir. Konuyla ilgili değişiklik, 2010 yılındaki Anayasa değişikliği ile gerçekleşmiştir.

Siyasal sistemde, sivil üstünlüğe işaret edilse de din adamları, toprak sahipleri, iş adamları, ordu, özellikle savunma, güvenlik ve dış politika alanında etkili olmaktadır. Uluslararası bağı olan hükümet-dışı örgütlenmelere şüphe ile yaklaşılmaktadır. Bunun nedeni, Usama Bin Ladin'in yakalanması sürecinde etkili olan Save The Children International adlı örgütün, ABD'nin faaliyetini gizlemek için kullanılmasıyla açıklanmaktadır. Terörist faaliyetler ve ayaklanmalarla baş etme konusunda siyasal liderlik ve ordu arasında eşgüdüm bulunmamaktadır. Ülkede etno-milliyetçilik görülmektedir ve Pencabilerin üstünlüğü bulunmaktadır (BTI, 2018, s.9-10, 33- 35).

Pakistan, Afganistan'daki huzursuzluktan etkilenen ülkelerin başında yer almaktadır. Bu bağlamda, önceleri din kardeşliği nedeniyle sıcak kabul gören Afganların ülkelerine dönmeleri gerektiği Pakistanlı devlet görevlileri tarafından sık sık dile getirilmektedir. 25 Ekim 2013 tarihinde Pakistan Eyaletler ve Sınır Bölgeleri Bakanı Abdul Kadir Beluç, "Pakistan, yeni sığınmacı akınlarının ülkeye girişine izin vermeyecek ve Afganların Pakistan'a girişini engellemek için -uluslararası toplumla işbirliği içinde- gereken tüm yasal kanalları kullanacaktır," demiştir (Karaca, 2014). Pakistan

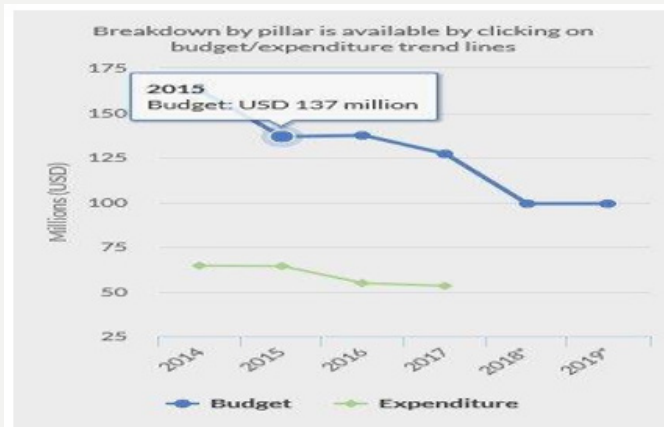
açısından önemli diğer konu Afganistan'la paylaştığı 2400 km'yi bulan uzun sınırdan denetimsiz biçimde geçen ve kentsel alanlara yerleşen sayısı tam belirlenemeyen ve 1 milyona yakın olduğu tahmin edilen sığınmacıyı kayıt altına almaktır. Afgan göçmenler, Pakistan'ın mezhepsel ve etnik sorunlarını artırmaktadırlar.

Pakistan, cebri çalıştırma, insan kaçakçılığının merkezi, geçiş ve varış yeridir. Pakistan insan ve uyuşturucu kaçakçılığını transit merkezidir. Bunu sonlandırmak için etkili hukuki uygulamalara ve güce sahip değildir (Worldfactbook, 2018). Eskiden Afganistan'dan gelen eroin daha önce İran ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınırdı; bu yola Balkan Yolu adı verilirdi. Günümüzde ise İran ve Pakistan'dan deniz ve hava yolu ile Afrika üzerinden kaçakçılık artmıştır (Milliyet, 2015).

Afgan Mültecilerin Pakistan'a Ekonomik Etkisi

İran Devrimi ve İran-İrak Savaşı nedeniyle, İran, mülteciler konusunda uluslararası toplumun desteğini almamıştır. 1980'lerde, Pakistan'daki Afgan mültecilere yardım etmek üzere yüksek miktarlarda bağış yapılmıştır. BMMYK, 1979-1997 yılları arasında Pakistan'daki Afgan mültecilere 1 milyar dolar harcarken, İran'daki Afgan mültecilere 150 milyon dolar harcamıştır. Pakistan'a mülteciler konusunda diğer BM örgütleri, diğer devletlerin, uluslararası hükümet-dışı örgütlerin, yiyecek, su, sağlık hizmetleri, eğitim alanında yardımları olmuştur (BMMYK, 2001).

BMMYK'nın 2019 yılına ait Pakistan'a ait bütçesi 99 milyon 201 bin 669 dolar olarak belirlenmiştir; bu bütçenin 73 milyon doları mülteci programına, 558 bin doları devletsiz programına ve 25 milyon 627 bin doları yeniden bütünleştirme (reintegration) programına ayrılmıştır (UNHCR, 2019e). 2018 yılında BMMYK, 99,2 milyon dolarlık bütçe hazırlamıştır, bunun %43'ü fonlanmış; devletler ve yardım kuruluşları, 42 milyon 457 bin 894 dolar katkıda bulunmuşlardır. Bu bütçeye katkıda bulunana ülkeler: Japonya, AB, Danimarka, Kanada, Avusturalya, İtalya, Norveç, Almanya, Lüksemburg, ABD, v.b. Aşağıda BMMYK'nın hazırladığı grafikte bütçe ve harcamalar arasındaki fark açıkça görülmektedir.

Kaynak: UNCHR, 2019

Pakistan, uluslararası desteğe bağımlıdır; destek verenler, IMF, Dünya Bankası, AB, ABD, Suudi Arabistan'dır. Buna rağmen eğitim ve sağlık konusundaki gelişmeler yetersizdir. Gelen yardımların, seçkinlerin eline geçtiği, halkın eline geçmediği belirtilmektedir (BTI, 2018, s.37).

Afgan mültecilerin, Pakistan'a maliyeti net değildir. Eyaletler ve Sınır Bölgeleri Bakanı Abdul Kadir Belu, Pakistan'ın geçen otuz yılda Afgan mültecilere 200 milyar dolardan fazla para harcadığını ve Pakistan'ın mültecilere daha fazla ev sahipliği yapamayacağını belirtmiştir (The Express Tribune, 2013). Pakistan Başbakanı İmran Han, Pakistan'ın ABD yanında terörle mücadelesi kapsamında, 123 milyar dolar kaybı olduğunu belirtmiştir (Hürriyet, 19.11.2018). Bakan Belu, ülkedeki asayiş durumu gereğince bütün mültecilerin kayıtlı olmalarının gerekli olduğunu düşünmektedir, "Uluslararası toplum mültecilerin halini unuttu. Afgan mültecilerin bakımı için 2012'de bize 600 milyon dolar vadedilmişti ancak Pakistan'a 100 milyon dolar bile verilmedi. Pakistan'da kayıtlı ve kayıt dışı olarak toplam 3 milyon Afgan mülteci bulunuyor" demiştir (Haberler, 2014). Afgan mültecilerin Pakistan'a maliyetinin günlük bir milyon dolar olduğu da ileri sürülmektedir; bunun yarısının BM yarısının da Pakistan hükümeti tarafından karşılandığı belirtilmektedir. Bu yük, Pakistan'ın eğitim, sağlık ve altyapı faaliyetlerini etkilemektedir. Pakistan sınırdan girişleri engellemek için batı sınırında seksen bin ordu mensubunu görevlendirmiştir. 2002-2016 yılları arasındaki 14 yıllık teröre karşı savaş sürecinde, Pakistan yaklaşık 107 milyar dolar kaybetmiştir. Terörizm, 2001 yılından beri Pakistan'ın insan kaynağını sömürmektedir. FYKB, terör eylemlerinden çok olumsuz etkilenmiştir. Halkın büyük bölümü yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Diğer bölgelerle karşılaştırıldığında eğitim oranı düşüktür; kadınların eğitim almadıkları görülmektedir. Karaçi, Pakistan bütçesinin %60'ını üreten bir şehirdir. Ancak 11 Eylül'den sonra bir terör bölgesine dönüşmüştür (Mohammad, 2016). Pakistan Yıllık Ekonomik Araştırmasına göre, Eylül 2001 itibarıyla Pakistan hükümetinin Afganistan savaşı kaynaklı ve terörizmle ilgili ekonomik kayıplarının 123 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir (CRSS, 2018b). Trump iktidara gelince Afganistan'la ilgili politika değişikliğine gitmiş ve Pakistan'ın Taliban ve diğer terör örgütleri için güvenli bölge olmasına daha fazla izin vermeyeceklerini açıklamıştır. Nükleer silahların terör örgütlerinin eline geçmesini istemediklerini belirtmiştir. Trump, eğer Pakistan müttefikimiz olarak kalmak istiyorsa, ABD'nin bu amacında yanında olmalıdır diyerek tehdit de etmiştir (CRSS, 2018b).

Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali ardından Pakistan; ABD ve Suudi Arabistan'ın yardımıyla Afganları ülkelerinde kurulan yeni hükümete karşı eğitmiş, barındırmış ve onlara gerekli teçhizatı sağlamıştır. Afgan mültecilerin, Pakistan'a ekonomik olarak katkıda bulunduklarını ileri düren görüşler de bulunmaktadır. Afgan mülteciler, bağımsız olarak hareket etmişler, yerleşim yapılmayan alanlara evlerini ve köylerini inşa etmişlerdir. Pakistan'ın verimsiz, bakımsız yerlerinde küçük şehirler inşa etmişlerdir; toprakları ekip biçmişlerdir. Afgan mülteciler ucuz işgücü yaratmış

ve Pakistan'ın kalkınmasında işlevsel bir rol üstlenmişlerdir. Ancak karşılığında hukuki çalışma haklarını alamamışlardır. Başka ülkelere ve Afganistan'a giden Afganlar bile Pakistan'da kalan ailelerine para göndererek Pakistan ekonomisini canlandırmaktadırlar. HP ve Belucistan'da pek çok işyeri Afganlara aittir; bu işyerleri Güney Kore ve Çin'den giysi ithal etmektedir. Afgan mülteciler için uluslararası toplumun sağladığı paralar, yerel halkın hayatını iyileştirmektedir. BMMYK, diğer yardım kuruluşları, Norveç Mülteci Konseyi, İsveç Uluslararası Kalkınma Ajansı; Afgan mülteciler için Pakistan'a yıllık 150 milyon dolar ödemektedirler. Bu kaynağın harcanması konusunda ciddi eleştiriler bulunmaktadır (Ahmadzai, 2016).

BMMYK'nın 2004 yılında hazırladığı "Mülteci Toplulukların Ev Sahibi Ükelere Ekonomik ve Sosyal Etkileri" başlıklı araştırmasına göre mültecilerin bir ülkede bulunmasının bazı olumlu yanları bulunmaktadır. Mülteciler ucuz işgücü sağlamak ve yerel esnafın ürün satışını arttırmakta ve tarımsal üretimin artmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca yerel halk, uluslararası toplumun yaptığı okullardan, tıbbi yardımlardan ve sosyal faaliyetlerden yararlanabilmektedirler (Baloch ve diğerleri, 2017, s.91).

Pakistan'da kabilelere ve ailelere dayanan feodal bir sistem görülmektedir; ülkeye gelen yardımlar toprak ağalarının eline geçmektedir. Toprak ağaları hem paranın hem de iktidarın sahibi olmaktadır. Paranın ülke içinde yardıma ihtiyacı olanlara harcanmadığı belirtilmektedir. Pakistan yasaları, Afgan göçmenlere, sığınmacı ve mülteci statüsü tanımamaktadır. Ülkenin bu konuda hukuki bir düzenlemesi bulunmamaktadır. Pakistan bu konuda BMMYK'nın kararlarını kabul etmektedir. Mültecilerin, yasal olarak çalışmalarını sağlayacak bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak bunu yasaklayan da bir düzenleme bulunmamaktadır. Pek çok göçmen günlük işlerde çalışmaktadırlar. Yerli halkın onları bir anlamda sömürdüğü bilinmektedir; ya çok az ücret almakta ya da ücretlerini alamamaktadırlar (US Department of State, 2018).

Bunun yanında, mültecilerin ülke ekonomisine olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Yiyecek, barınma, sağlık, eğitim, altyapı, ulaşım taleplerini arttırarak, bu mal ve hizmetlerin fiyatlarını arttırmaktadırlar. BMMYK'nın 1997 ve 2004 yılına ait çalışmalarına göre, mülteciler eğitim düzeylerinin ve mesleki yeterliklerinin az olması nedeniyle mesleki basamakların en altında yer almaktadırlar. Düşük vasıflı işgücü olan mülteciler niteliksiz işlerde, istihdam edilmektedirler. Bunun sonucu olarak genel olarak ülkede işsizlik artmakta ve ücretler düşmektedir (Baloch ve diğerleri, 2017, s.91).

Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgalinin ardından, Pakistan'ın kabile bölgelerinde Afganlar afyonu eroine dönüştürmek için evlerinde laboratuvarlar yapmışlardır. Eroin günlük kullanılan bir ürüne dönüşmüştür; açıktan, gizlenmeden satılan ucuz bir meta olmuştur. Bazı işadamları ve kaçakçılar, fakir çiftçileri üretim için teşvik etmişlerdir. Önceleri iç tüketim için yapılan üretim ardından Pakistan'ın uluslararası pazarlara

açılmasını sağlamıştır. 1979'dan önce Pakistan'da eroin bağımlısı bulunmazken, Maqbool'a göre uyuşturucu bağımlılarının sayısı yaklaşık olarak dört milyona ulaşmıştır. Uyuşturucu ile bağlantılı organize suçlar da arttırmıştır. Ülke ekonomisi de olumsuz etkilenmektedir; uyuşturucu kazancı, ülkede aklanmaktadır; böylelikle, enflasyon artmaktadır. Afyon ve koka üretilen toprakta başka ürün yetişmemektedir, erozyon görülmektedir. Çiftçiler daha fazla ürün elde etmek için çok fazla kimyasal kullanmaktadırlar; daha sonra bu topraklarda başka ürün yetişmemektedir. Uyuşturucu üreticileri, afyon ve kokayı eroine ve kokaine dönüştürmek için kimyasal kullanmakta ve nehirler kirlenmektedir (Maqbool, 2014, s.112-118).

Pakistan'a Afganların gelmesiyle uyuşturucu bağımlılarının sayısı artmıştır. 1980'lerde Pakistan'da eroin kullananların sayısı önemsiz denecek kadar azdı; 1983'te bu sayı 100 bine çıktı ve daha sonra 1,3 milyona yükseldi. Borthakur'a göre Pakistan'da toplamda 3 milyon uyuşturucu bağımlısı bulunmaktadır. Afganistan'daki savaş nedeniyle, büyük miktarlarda hafif silah Pakistan'a girmiştir. Pakhtunlar büyük ölçüde kanunsuz (mal, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı) işlerden sorumlu tutulmaktadırlar. Afganistan, Pakistan ve hatta Ortadoğu'da etkili olan etnik-ticari bir şebeke kurmuşlardır. Bu durum Pakistan'ın suç örgütleriyle boğuşmasına ve ülkenin her anlamda savunmasız kalmasına neden olmuştur. HP Ulaştırma Bakanı Muştak Gani, HP bölgesinde % 80 oranında Afgan yaşadığını ve bunların cinayet, fidye için adam kaçırmaya gibi eylemlere karıştıklarını belirtmiştir. Bu insanları izlemenin ve tutuklamanın da zor olduğunu, mülteciler arasında saklandıklarını ve kaybolduklarını anlatmıştır (Borthakur, 2017,s.495).

Sonuç

Pakistan, çok etnili, çok mezhepli bir ülkedir; Afganistan'da yaşananlardan birebir etkilenmiştir. Pakistan'ın siyasal tarihi, darbelerle ve yozlaşmış hükümetlerle anılmaktadır. Kuruluşundan beri etkili olan İslamlaşma siyaseti ülkeyi sadece birleştiren değil aynı zamanda ayrıştıran bir olgu olmuştur. Ülkedeki Hristiyanlar, Hindular, Şiiler ve Ahmediler ciddi sorunlar ve ayrımcılıkla karşı karşıyadırlar. Ülkede pek çok etnik grubun yaşaması ve Afgan göçünün etkisiyle farklı siyasal nüfuz alanları bulunmaktadır. Pakistan, Afganistan'dan göç edenlere ev sahipliği yapmıştır. Sovyet işgali ardından Afgan mültecilere kucak açmıştır. Günümüzde 1,4 milyonu kayıtlı, 1-1,5 milyonu kayıt dışı olmak üzere yaklaşık üç milyon Afgan, Pakistan'da yaşamaktadır. Pakistan, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni ve bu sözleşmenin eki niteliğindeki 1967 New York protokolünü imzalamamıştır. Mülteci statüsü tanınması için gerekli hukuki düzenlemelere sahip değildir. Pakistan'ın göç politikasına 1946 yılına ait Yabancılar Kanunu hukuki bir zemin sunmaktadır. Pakistan, Birleşmiş Milletler (BM) ile anlaşarak, uluslararası mali destek kapsamında, Afgan mülteciler için temel hizmetleri sunmuştur.

Afganistan devletinin güçsüzlüğü, sınırları denetleyememesi, sonlanmayan iç çatışmalar ve yaşanan terör eylemleri Pakistan'ı olumsuz etkilemiştir. İnsan ve uyuşturucu kaçakçılığı yanında her gruba göre tanımlanan farklı İslam modelleri ve mezhepsel çatışma, iki ülkenin de siyasal ve sosyal sorunlarını arttırmıştır. Afganistan'da devlet otoritesindeki çöküş, Pakistan'da benzer sonuçların görülmesine yol açmıştır. Suni sınırlarla ayrılmış Peştunlar birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Pakistan'ın kontrol edemediği Federal Yönetilen Kabileler Bölgesi'nde bu durum tam olarak vücut bulmuş; bölge, terör örgütlerinin ve hükümet-karşıtı eylemleri düzenleyen örgütlerin buluşma noktası olmuştur.

Pakistan, 11 Eylül olayları ardından ABD'nin teröre karşı savaşının bir parçası olmuş, daha önce desteklediği mücahitlere bu sefer cephe almak zorunda kalmıştır. Afganistan'da kurulan Taliban hükümetini tanıyan bir ülke olan Pakistan, günümüzde kabul etmese de bu örgütlenmeyi desteklediği için eleştirilmektedir. Pakistan, ülkedeki mülteci nüfusla güçlenen devlet karşıtı örgütlerin hedefi olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. ABD, insansız hava araçları ile yaptığı saldırılarıyla masum Pakistanlıları da hedef almaktadır. Pakistan'daki çarpık, yozlaşmış sistem, mafya ve toprak ağalarının hem ekonomi hem de siyasetteki gücünü pekiştirmekte, eşitlikçi, şeffaf bir siyasal ortamın kurulmasına izin vermemektedir. Ülke siyasal, sosyo-ekonomik, etnik, dini, mezhepsel sorunlarla boğuşmaktadır. İç ve dış siyaset ile eğitim sisteminin ve medyanın etkisiyle, halk, Batı ve İslam arasında sıkışmıştır ve yönünü bulamamaktadır. Pakistan eski İstihbarat Şefi Hamit Gül'ün belirttiği gibi ülkede mültecilere ve Pakistan halkına yardım amaçlı çalışan dış destekli yardım kuruluşları, yabancı istihbarat örgütlerinin uzantıları gibi çalışmaktadırlar ve

emperyalist güçlerin aracıdırlar (TRT, 30.07.2006). İyi niyetli ve yardım amacı taşıyan pek çok faaliyet başka ülkelerin stratejik emellerine hizmet etmektedir. Benzer şekilde başka ülkelerden (özellikle ABD ve Suudi Arabistan) gelen yardımlar, Pakistan siyasetinin para veren ülkenin çıkarlarına göre yönlendirilmesine neden olmaktadır. Pakistan'ın bitmeyen dışarıdan borç ve yardım alma durumu, başkalarının çıkarlarına göre karar almasına neden olmaktadır. ABD'nin Pakistan politikası, Afganistan politikasının bir uzantısıdır. Sovyet işgali ardından, Pakistan, Suudi Arabistan ve ABD, Afgan mücahitlerini desteklemişlerdir. 11 Eylül ardından ise Pakistan, ABD'nin teröre karşı savaşına destek vermiştir. Obama döneminde AfPak politikasının bir parçası olmuş; Trump döneminde ise AfPakIndia politikası ile dışlanmış, ABD'nin parasını harcıyıp teröre destek veren bir ülke olarak nitelendirilmiştir. Başbakan İmran Han'ın dediği gibi ABD tarafından "günah keçisi" ilan edilen Pakistan artık başkasının savaşında yer almak istememektedir ve sadece Pakistan halkının müttefiki olacağını duyurmuştur (TRTworld, 07.01.2019). Bunu gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği ise asıl meseledir.

Pakistan Başbakanı İmran Han, ülkenin ana sorununun mafya olduğunu belirtmiştir. Afgan cihadı ülkede kalaşnikof kültürünün yerleşmesine neden olmuştur. Pakistan, öncelikle Afgan mültecilere "kardeşlik ve İslam" adına kucak açmış ancak mülteciler, devlet dışı örgütlerce kullanılmış, silah, uyuşturucu, insan kaçakçılığı yanında organize suçlara bulaşmışlardır. Günümüzde, Pakistan'da yerli ve yabancı kökenli pek çok devlet-karşıtı örgüt faaliyet halindedir. Bu örgütler, Afgan mültecileri kendi çıkarları için kullanmaktadırlar. Pakistan'da kurumlar yozlaşmıştır; mültecilere gelen yardım paralarının bile siyasal elitler ve toprak ağaları tarafından kullanıldığı belirtilmektedir. Pakistan'da eğitim, sağlık ve temel ihtiyaçlar konusunda ciddi sorunlar vardır. Yoksulluk sınırı altında yaşayanların oranı yüksektir; Bertelsmann Stiftung'un hazırladığı rapora göre, ülke nüfusunun %36,9'u yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Pakistan'da nüfusun binde 2'lik kısmı, ülke varlığının %40'ına sahiptir. Düşük büyüme oranı ve hayat standartları, görülmektedir. UNICEF'in 2017 yılının ilk yarısını değerlendirdiği raporuna göre, Pakistan'da yarısı çocuk olmak üzere 3,2 milyon kişi insani yardıma ihtiyaç duymaktadır. Dünya Gıda Programı'nın Ocak 2018'de yayımlanan Gıda Güvenliği Bülteni'nde Pakistan'da 2017 yılında nüfusun %18'inin yetersiz beslendiği belirtilmiştir. Bu bağlamda Pakistan'ın yerli halkının çözümlenemeyen büyük sosyal ve ekonomik sorunları olduğu bir gerçektir.

İnsani açıdan pek çok gereksinimi olan, taciz ve hukuksuz uygulamalarla karşılaşan mülteciler, BMMYK'nın yardımıyla Afganistan'a geri dönmektedirler. Bu geri dönüşün güvenli ve onurlu olması esastır. Human Rights Watch'a göre, BMMYK'nın zorla ve para vererek insanları Afganistan'a geri göndermesi etik değildir. Afgan topraklarının önemli bir bölümünün Taliban denetimi altında olması gidilen bölgenin güvenliğinin olmadığını göstermektedir. Geri dönenler, ekonomik ve siyasal sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar; pek çoğu bıraktıkları evlerine dönememekte Afganistan içinde yer

değiştirmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum sağlık ve eğitim imkânlarından yararlanmalarına da engel olmaktadır. Geri dönenlerin önemli bir bölümü daha önce Afganistan'ı hiç görmemiş, Pakistan'da doğmuş ve büyümüşdür. Bazıları yeni bir dil öğrenmek zorunda kalmışlardır. Yaşanan güvenlik sorunları, Afganların, Pakistan'daki terörün baş sorumlusu olarak nitelendirilmelerine neden olmuştur.

Pakistan'daki Afgan mültecilerin ülkelerine geri gönderilmesinin, Pakistan'ın sorunlarının çözümü anlamına gelip gelmediği konusu tartışmalıdır. Masum, zavallı, yardıma muhtaç Afgan mültecilerin Pakistan'da tacize, kötü muameleyle uğraması ile mültecilerin terör örgütü militanlarına dönüşmeleri, mültecilerin bu ülkedeki geleceği açısından ikilem yaratmaktadır. Bu konuda temel mesele, Pakistan devletinin güçsüzlüğü ve kurumlarının yozlaşmasıdır. Diğer yandan, bugün şikâyet edilen, Pakistan devleti karşısında faaliyet gösteren ve devleti yıkmaya çalışan grupların daha önce Pakistan hükümeti ve güvenlik kuvvetlerince desteklendikleri unutulmamalıdır. Bugün geline süreçte, Afganistan'ın hâlâ istikrarsız bir ülke olması nedeniyle geri dönüşlerin onurlu ve güvenli olmadığı yönünde eleştiriler gelmektedir. Bunun önemli bir sonucu olarak geri dönüşlerin durdurulması ise Pakistan'daki sorunların devam etmesine yol açacaktır. Pakistan'da yaşanan çoklu sorun girdabı ise mültecilerin geri gönderilmesiyle çözüme ulaşacak bir yapıda değildir. Ülkede etnik, dini ve mezhepsel gruplaşmalar ve karşıtlıklar çözüme muhtaçtır. Ciddi bir güvenlik sorunu bulunmaktadır. Ülkede güç sahibi olan toprak ağalarının, mafyanın, güvenlik güçlerinin farklı çıkarları ve buna uygun olarak kendi ajandaları bulunmaktadır.

Kaynaklar

AA. (07.08.2018). Pakistan'da İmran Han dönemi ne getirecek? Pakistan'da İmran Han dönemi ne getirecek? <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/pakistan-da-imran-han-donemi-ne-getirecek/1224673>

Ahmed, Waseem. (2017). The Fate of Durable Solutions in Protracted Refugee Situations: The Odyssey of Afghan Refugees in Pakistan. *Seattle Journal for Social Justice* 15(3), 591-661.

Ahmedzai, Aziz. (15..09.2016). How Refugees Changed the Afghan-Pakistan Dynamic. *The Diplomat*.<https://thediplomat.com/2016/09/how-refugees-changed-the-afghan-pakistan-dynamic/>
AmnestyInternational.(2019).Pakistan2017/2018. <https://www.amnesty.org/en/countries/asia-and-the-pacific/pakistan/report-pakistan/>

Asylum Research Center (18.06.2018). Pakistan: Country Report. <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=search&docid=5b333c994&skip=0&query=pakistan>

Baloch, Amdadullah ve diğerleri. (2017). The Economic Effect of Refugee Crises on Neighbouring Host Countries: Empirical Evidence from Pakistan. *International Migration* 55 (6), 90-106.

BMMYK. (2001). Dünya Mültecilerinin Durumu 2000: İnsani Yardımın Elli Yılı. Ankara.

Borthakur, Anchita. (2017). Afghan Refugees: The Impact on Pakistan. *Asian Affairs* 48(3), 488-509.

CNN (03.12.2018). Trump requests Pakistan's help on Afghan peace after Twitter tirade.

CRRS-Center for Research and Security Studies (2018a). Quarterly Security Report 2018.

CRSS- Center for Research and Security Studies (2018b). Beyond Boundaries II. Pakistan - Afghanistan Track 1.5 II: Connecting People Building Peace Promoting Cooperation

CRRS-Center for Research and Security Studies (2018c). FATA Tribes: Finally Out of Colonial Clutches? Past, Present and Future.

Çolakoğlu, S. (2007). Dış Politika Yapım Sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği. İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 36.

Daily Times (07.01.2018). Terrorism makes numerous refugees unwilling to leave Pakistan.

<https://dailytimes.com.pk/175673/terrorism-makes-numerous-refugees-unwilling-leave-pakistan/>

EOA-Europe Asylum Report Office (2018). EASO Country of Origin: Information Report Pakistan Security Situation.

Haberler.com. (23.12.2014). Pakistan'daki Afgan Mülteciler. <https://www.haberler.com/pakistan-daki-afgan-multeciler-6801633-haberi/>

Haberler.com (14.01.2016). Pakistan'dan 3,8 Milyon Afgan Mülteci Gönüllü Geri Döndü. <https://www.haberler.com/pakistan-dan-3-8-milyon-afgan-multeci-gonullu-geri-8062803-haberi/>

Hürriyet. (19.11.2018). Trump'tan Pakistan'a: Artık Milyarlarca dolar harcamayacağız.

IAGCI. (2015). Country Information and Guidance Pakistan: Security and Humanitarian Situation.

<https://www.gov.uk/government/publications/pakistan-country-policy-and-information-notes>.

Kaçmaz, M. (24.10.2018). Pakistan'da bulunan Etnik temelli hareketler. <https://www.ilimvemedeniyyet.com/pakistanda-bulunan-etnik-temelli-hareketler.html>

Karaca, S. (2014). 5 Yıllık Serüvende Karar Anı-I: Afgan Sığınmacılar. https://avaz.org.tr/wp-content/uploads/2017/11/Afgan_Siginmacilar_Sema_KARACA_2014.PDF.pdf

Koç, İsmet (2017). Afganistan'ın Sosyo-Demografik ve Ekonomik Yapısı ve Dış Göç Süreci. Türkiye'de Afganistan Uyruklu Uluslararası Koruma Başvurusu ve Statüsü Sahipleri Üzerine Analiz: Türkiye'ye Geliş Sebepleri, Türkiye'de Kalışları, Gelecek Planları ve Amaçları. Hacettepe Üniversitesi Yayınları

Los Angeles Times (06.04.2018). Even if born and raised in Pakistan, Afghan refugees are deported to Afghanistan, a land they've never known. <http://www.latimes.com/world/la-fg-afghanistan-refugees-2018-story.html>

Magbool, Tehmina (2014). Drug Trafficking: A non-traditional Security Threat to National Security of Pakistan. Institute for Strategic Studies, Research and Analysis (ISSRA) Papers.

Milliyet (2015). 2015 Uluslararası uyuşturucu kullanımı ve kaçakçılığı ile mücadele. <http://www.milliyet.com.tr/2015-uluslararasi-uyusturucu-pembenar-detay-genelsaglik-2079616/>

Mohammad, I. (2016). Instability in Afghanistan: Implications for Pakistan. Journal of Political Science & Public Affairs 4(3), 1-6.

PIPS- PAK Institute for Peace Studies (2018). Pakistan Security Report 2017.

Plesch, V. ve Inayat, N. (30.03.2017). Pakistan wants millions of Afghan refugees göne. It's a humanitarian crisis waiting to happen. GlobalPost. <https://www.pri.org/stories/2017-03-30/pakistan-wants-millions-afghan-refugees-gone-its-humanitarian-crisis-waiting>

Sputniknews. (16.08.2018). Afganistan Talibanı Lideri Mollo Fazlullah öldürüldü. <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201806151033877457-afganistan-pakistan-taliban-molla-fazlullah-abd/>

Tanwar, R. S. (26.02.2018). The Top 10 Facts about Poverty in Pakistan. <https://borgenproject.org/facts-about-poverty-in-pakistan/>

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (2017). Pakistan'ın Siyasi Görünümü. <http://www.mfa.gov.tr/pakistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>

The Express Tribune (26.10.2013). Burdened Economy: Pakistan spent 200bn dollars to Afghab Refugees. <https://tribune.com.pk/story/622518/burdened-economy-pakistan-has-spent-200b-on-afghan-refugees/>

The Guardian (17.10.2018). Pakistan's Imran Khan pledges citizenship for 1.5m Afghan refugees. <https://www.theguardian.com/world/2018/sep/17/pakistan-imran-khan-citizenship-pledge-afghan-refugees>

The Hindu (2011). Khar Blames Afghan Refugees for Rabbani's Assasination. <https://www.thehindu.com/news/international/Khar-blames-Afghan-refugees-for-Rabbani%E2%80%99s-assassination/article13426260.ece>

TRT. (30.07.2016). Banu Avar'la Sınırlar Arasında: Pakistan. <https://www.youtube.com/watch?v=CZRAnT23jmY>

TRTWorld. (07.01.2019). Imran Khan: Pakistan's 'golden era' |<https://www.youtube.com/watch?v=xEk1VfRuPw>

The World Today (2018). Interview: Hina Rabbani Khar. <https://www.chathamhouse.org/system/files/publications/twt/Interview%20Hina%20Rabbani%20Khar%20.pdf>

UNHCR. 2015–2016 Solution Strategies for Afghan Refugees: Regional Overview

UNHCR. (2019a). Figures at a Glance. <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>

UNHCR. (2019b). Pakistan. <https://data2.unhcr.org/en/country/pak>

UNHCR. (2019c). Global Trends Forced Displacement in 2017. <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5b27be547/unhcr-global-trends-2017.html>

UNHCR. (2019d). Pakistan – Afghan Refugee Info-graphic Update, Monthly Update (31.12. 2018). <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/67667>

UNHCR.(2019e).RevisedBudgetforPakistan. <http://reporting.unhcr.org/node/2546?y=2019#year>

UNHCR.(2019f).FundingUpdate:Pakistan. <http://reporting.unhcr.org/sites/default/files/Pakistan%20Funding%20Update%2008%20January%202019.pdf>

UNHCR (2019g). Afghanistan Voluntary Repatriation Update September 2018. <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/66302>

US Department of State. (2018). Pakistan 2017 Human Rights Report. <https://www.state.gov/documents/organization/277535.pdf>

VOA. (18.02.2018). Afghan Refugees in Spotlight Amid Debate Over Sources of Unrest. <https://www.voanews.com/a/afghan-refugees-in-spotlight-amid-debate-over-sources-of-unrest/4260429.html>

World Factbook. (2019a). Pakistan. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/pk.html>

Xinhuanet. (25.01.2018). Pakistani army says terrorists take shelter in Afghan refugee camps. http://www.xinhuanet.com/english/2018-01/25/c_136924831.htm

www.21yyte.org